

L 6 n

1444

1999

ԱՆԵԼՈՒԻԱ

ԻՆՆԵԱԿ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՆՀՈՒՆԸ, ԲՈՎԱՆԴԱԿԸ, ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ, ՄԱՀԸ,
ՍՈՏՈՒԱԾ, ՀԱՆՃԱՐ, ԳԵՂԵՑԻԿԸ, ՍԵՐՆ ԵՒ
ԱՍՏՂԵՐՈՒՆ ԽՈՍԳԸ

Ե. Գ. Մ.

Կ. ՊՈԼԻՍ

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ Ե. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

1900

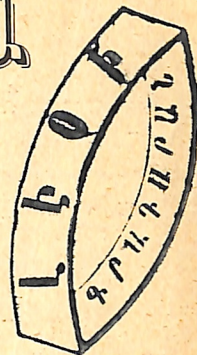
ԼԵՆ
1444

Librairie S. H. Weiss
E. REYDRICH successeur
vis-à-vis le Consulat de Russie
Constantinople.

ԱՆԵՂՈՒԻՄ

ԻՆՆԵԱԿ

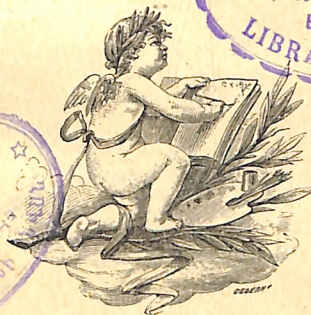
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՆՀՈՒՆԸ, ԲՈՎԱՆԳԱԿԸ, ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ, ՄԱՀԸ,
ԱՍՏՈՒԱԾ, ՀԱՆՃԱՐ, ԳԵՂԵՑԻԿԸ, ՍԵՐՆ ԵՒ
ԱՍՏՂԵՐՈՒՆ ԽՍՍԻՐԸ

1679

Ե. Գ. ՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԵՏԻՆԻ

28276-62

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ե. ՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

1900

9

43814-4-8.

718E4

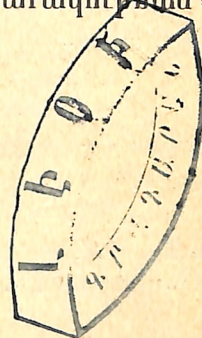
Մ Ո Ւ Տ Ք

Այս ԻՆՆԵՍԿՆ՝ իբր համառօսութիւն ան-
պարոյր հիացումի մը անորակելի գոյութեան
վրայ՝ որուն մէջ կապրինք՝ կը նուիրուի անոնց,
որ՝ աննկատ խորհողներ՝ կը գրեն այնպէս ինչպէս
որ կըզգան ու կը մտածեն, ու կը սիրեն գրուածն
այնպէս ինչպէս որ զգացուած եւ մտածուած
է: Ներքնադրում վկայութիւններն յետոյ առիթ-
ունեցած ենք նահագրելու մեր գիրի առնուած
այս զաղափարներուն հետ:

Ժամանակակից ծայրայեղ ժխտականութիւնն
է՝ որ առիթ տուած է մեզի այս հրատարակութեան:

1897

Իսկիւսար

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ՆԻ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱԴԱՐՈՅ

Ս. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

27, Ֆինանսներու Եղեղեղ, Կ. Պոլիս

28. 1447

1447-60

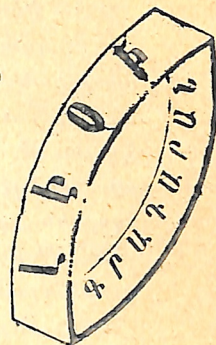
9.

معارف عمومیہ نظارت جلیہ سنک ۲۶ رجب ۱۳۱۶ و تشرین ثانی ۱۳۱۴
تاریخی و ۲۲۶ نوسرولی رخصتنامه سیله طبع اولغندر

Ա. Լ. Ե. Լ. ՈՒԻՒԱ.

Ա.

Ա. Ն. Հ. ՈՒՆԸ

« Յաւիտեանականութեան անօրը՝
« մարդ, հոգեպէս ընդարձակուելու
« համար, պէտք չունի տարաշխարհ-
« իկ ուղեւորութեանց. Անտառ-
« ներու խորքը տապալած ծառի
« մը կոճղին վրայ նստած՝ եթէ հոն
« ալ չգտնէ անհունը իր անձին բո-
« վանդակ մոռացութեան կամ վե-
« րացումին, իր անշարժութեան և
« լուսութեան մէջ, ալ գտնելիք չունի
« գայն՝ մինչև անգամ եթէ տարա-
« դիմէ Հնդկաստանի ներսերը: »

ՇԱԴՈՊՐԻԱՆ

ՅԻՏԻՆ գիշերն հողմակոծ ընդմիջած է:

Սակայն միտքիս ատենին մէջ՝ չգիտեմ ո՛ր արեւէն՝
չքնաղ տիւ մը կը փայլատակէ յանկարծ շօշափելով հին
գաղափարներս, որ կը հսկեն յանդուգն լուսթեամբ:

Անթրթիւն անորակ ձայն մը՝ ելեկտրաբար ցնցե-
լով գաղած այդ գաղափարներուս առանցքին՝ հողիս՝
խարխիւը,

— Եկու՛ր, կը գոչէ, քեզի ցոյց պիտի տամ Անհունը :
Կըզգամ որ ազգում մըն է այն՝ սուր, նոր, բարձր,
որով նաեւ շատ բուն :

Կը հաւատամ որ ան պիտի կարապետէ ինծի խոր-
հըրդաւոր հրապարակ մը, վասն զի գիտակից եմ որ
այս հողեղէն հրապարակէն խորշելու պատճառներս չա՛տ
հզօր են . գիտակից եմ որ քանի կը ճգնիմ խորասուզիլ
մենութեան խորերն՝ ամբաւ գութն ա՛յնքան աւելի
գուրգուրանքով ասպարէզ կը բանայ ինծի :

Եւ ինք գիտէ ալ որ ես տարփաւոր մըն եմ Անհունին :

Այս անգամ՝ հզօ՛ր, չա՛տ հզօր կը թուին ինծի այն
թեւերը, որ ինք կ'ընծեուէ :

Ու կը սուրամ ձայնին ետեւէն մըրկոտն՝ ատենէն
թեթեւ, ամպէն մաքուր, լոյսէն արագ :

Ի՞նչ մը՝ ահա վեր անցած եմ գիշերին սահմանէն .
բոպէ մըն ալ՝ արդէն գլած եմ արեւը . եւ միւս պոնդ
մը՝ ահա իբր անդունդներու կը նայիմ աստղերուն
լէզէնին :

Անկէ՛ մեր գունտը չքացած է, արեւն հիւլէ մը կե-
րեւի . ու ես՝ թէպէտ միտքով ահաքրտնած, նայուած-
քով հոսած եւ հոգիով դանդաղոտ՝ կեցած տեղէս կըրնամ
ափացի չափել արփային պարունակը :

Երանական սօսաւիւն մը աշխարհակալած է բովան-
դակ էութեանս մէջ . յաջողած եմ միտքիս մէջ համակ
հոգիանալ :

— Ելի՛ր, անգամ մըն ալ ելիր, կորոտայ ձայնն,
եւ անա՛հ ելիր :

Հոգի՛ ա՛յլ, էութի՛ւն ա՛յլ կեղնեմ գրեթէ անջան :

Հասած եմ արդէն անգոյն վայրն, որ ժամանակին
հետ յարախառնուած՝ կը բիւրեղացունէ անեղը լուծիւն
մը . ալ ո՛չ աջ կայ հոն ո՛չ ձախ . հոգիս ալ հոն՝ խոր-

հուրդներու հեա՛ շողիացեալ խուճապ դարձած կը
սուրայ ետեւէս, որ ալ յովտ ես մը քնացած եմ, մըշ-
տընջեան բովանդակին մէջ հեւացող գիտակցութիւն մը
միայն :

— Անգամ մըն ալ զօրացիր ու փորձէ՛ վարդել .
թերեւս ճանչնաս Անհունը . անգամ մըն ալ՝ մա՛րդ
նկուն :

Յետին ճիգ մը կը բորնկցունէ զիս, ճիգ մը աւելի
դուրսէն քան ներսէն՝ ինէ : Հասած վայրս ո՛չ զէնիթ
ունի ո՛չ նատիր . հոն ալ անմուտ է ադամանդէ լոյսն՝
աննիւթական եւ հսկայ ճակատէ մը բղխող, որ քանի՛
սուրամ ետ կը փախչի :

Ներսի դուրսի ոյժերս սպառած են ալ, եւ միայն
կէտ եսս կը դողդոջէ դահանգած՝ ընդհուպ չքանալու
ահով :

Վերջին հագագովս կը գոչեմ .

— Ո՛ւր է ձայրն այս անարձագանդ դարպասին, եւ
ո՞վ անոր տանուտէրը :

Սպիտակ շաչիւն մը՝ ահե՛ղ, հրաթե՛ւ, համա՛կ
նոր, համա՛կ կամք հնչուն կը դողողայ անկողմ կող-
մերէն .

— Լո՛ւր . մեկնած տեղէդ մինչեւ հող որչափ հան-
գրուան առիթ՝ անոնք ծայրե՛ր են Անհունին . տեղդ՝ ուր
կեցած ես՝ ծայրն է Անհունին . յաւիտեա՛ն մըն ալ եթէ
ընթանաս՝ դարձեալ սկզբնական ծայրը կըլլաս Անհու-
նին . միւսն անձանթ է : Անոր անհասութիւնը միայն
ճանչնալը ներուած է մարդուն : Լա՛յն է վայրը, լա՛յն
ժամանակը, լայնատա՛րր տիեզերքը, այլ ամենալա՛յն
է Անհունը = Գոյութեան ամէնէն խորիստ սկիզբն ետե-
ղակալ = զոր համբոյրս՝ յաւիտեանը կը չափէ, եւ որուն
մէջ մեղքի շիթ մըն էիր դուն . որուն ծայրն ես միշտ

հոս եւ վարն հոն՝ ուր հարկ է քեզի դառնալ : Ես
միշտ նոյնն եմ ⁽¹⁾ :

Եւ կը դառնամ սաստկագոյն անկումով :

Ու նորէն հոս՝ վարը , անվայրափակ շրջանակին
մէջ , ես կը գտնեմ զիս մահացու շփոթ մը , օրհասի
դարդ մը , չքոտի պուպրիկ մը՝ խաղալիկ վայելի անձ-
նիշխանութեանս . յոգնած մահուն դէմ ես կըզգամ զիս
ուռնայն ճիւղ մը՝ տխւիժ ալլալա՛կ :

Եւ զո՛ւր կը փնտռեմ մեղքիս կոծումներէն ազատ
հանգրուան մը փա՛ռք տալու համար Անոր , որ միշտ
մեծ Նոյնն է :

Այո՛ , փառք տալու համար Անոր , որ միշտ մեծ
Նոյնն է :

(1) Եսայի . ԽԱ. 4 : Արիստոտել ՅՂ. Աշխարհի Գլ. Է. Աստուծոյ
անունները :

Բ.

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ը

ԵՍ ալ փորձեմ գրել բան մը խորհող միտքերն
զբաղեցունող Բովանդակին վրայ :

Ինծի համա՛ր ալ յանդգնութիւն մըն է այդ . ե՛ս ալ
պարունակեալ մըն եմ , չեմ կրնար ըմբռնել պարունա-
կողն իր լրութեամբը :

Եւ ճիշդն որ կրնեմ արտայայտելու համար ինչ որ
կըզգամ անոր վրայ՝ կը բերէ խղճմտանքիս ժպրհու-
թեան դատապարտութիւն մը :

Բայց բարոյական օգուտի մը համար՝ պէտք է գրեմ
ինչ որ կը խորհիմ հետախոյզ միտքովս :

Ըսենք չըսենք՝ յաւիտենական բովանդակը կա՛յ ու
կայ՝ պատճառներու եւ արդիւնքի անվրէպ առնչու-
թեամբը :

Այդ մեծ բովանդակը՝ գոյութիւնն իսկ է համատա-
րած միջոցին մէջ , իր խորհրդական ու իրական բոլոր
մասերովը :

Ու լարուա՛ծ է մշտնջենապէս : Չենք կրնար ըմբռ-
նել անոր անհուն մանրամասնութիւնները , բայց յայտ-
նուած է մեղի անոր օրէնքներուն անհուն զօրութիւնը :

Այդ օրէնքներուն խմանալի նախագահն ու անօրէնն
է Բացարձակը՝ մեր միտքէն անհունապէս գերազանցը ,
ամէնէն լայն ըմբռնումով վերը՝ իր անհաստնութեանն իսկ
մէջ ունենալով իր բացարձակութեանն ու պաշտելու-
թեան փաստը :

Ինչպէս ֆիզիկական բովանդակը կը բանի՝ իր մեքենայեալ անդրդուելի յարաբերութիւններով, անդուստ տնօրինուած պատճառներու անվրէպ հետեւանքով, իր մրրիկներովն ու պարզումներով, իր բարձրացումներովն եւ անկումներով, եւ հանրական յառաջխաղացութիւններէն սկսեալ մինչեւ մասնական յետախաղացութիւններն աւարտած ներգործութիւններով. նոյնպէս ալ բարոյական՝ այսինքն միտքի ու կամքի, կամ աւելի համառօտ ըսելու համար, խիղճի՝ բովանդակ մըն ալ կայ, որուն ներգործութիւնները՝ ֆիզիկականին պէս՝ ունին անխուսելի գնացք մը, եւ որ ունի իր տեսիլներն իբրեւ խորհրդաւոր ազդումներ հոգիի, ու երազներն իբրեւ ցոլացումներ անցեալի եւ հանդերձեալի. որ ունի իր գլորդներն ու անդորրները, իր նահանջները, իր խոյացումները, իր ընդհարումները:

Ամէն երեւոյթի, անակնկալի, յառաջդիմութեան եւ յետադիմութեան, ամէն եղծումի եւ ստեղծումի մէջ՝ միշտ կայ եւ ըլլալու է այն ծածուկ եւ ներդաշնակ միութիւնը, հաստեցումի ճիշդ կշիռը, որ պաշտելի կնիքն է բացարձակ արդարութեան, եւ յովտի չափ անգամ չվրիպիր:

Միշտ կայ եւ ըլլալու է մեծ զանդուածը բաղկացունող պատճառներու եւ արդիւնքի հետեւան այն շագապատումը, որ անոր համար կը թուի պակասներ ու նենալ՝ վասն զի անտես են մեզի լրացուցիչները (եւ անտես ըլլալնին պատճառ մը չէ որ կարենանք ըսել թէ « ուրեմն չիկան » . այսօր չտեսածնիս կըրնանք տեսնել օր մը):

Միութիւն, նոյնութիւն ամէն բանի մէջ. ասդին յանցում քիչ մը անդին հատուցում: Ու այնպէս կշիռ չափուած՝ որ յանցողն հարկ էր գործէր յանցանքը թէ՛

ի դատապարտելի գոհացում իրեն թէ՛ ի տնօրինեալ հատուցում ստնողին: Արդա՛ր հատուցում նիւթականին ու բարոյականին մէջ. ճակատագիրին մէջ, դիպուածին մէջ, թաղդին մէջ: Հերիք է որ գիտակցաբար կըզգանք այնպէս ըլլալը, եւ ունինք՝ թէպէտ անարեկ սարսուռով՝ անոր լուռ մուռ մտատեսութիւնը, կամ, որպէս զի այնպէս ըսենք, հեռատես ընաղը: Զի ընաղդներն՝ իբրեւ խորունկ ձայներ հախնական վիճակի՝ ամէնէն անխառն նշաններն են մեծ ու համապարփակ կիրքին հանրիւնանութեան: Հիւներուն մէջ մարգարէներն ու նորերուն մէջ մեծ իմաստասէրներն՝ այդ ձայներէն առած են իրենց պատգամները:

Բովանդակ. աւասիկ առաջին ու վերջին առեղծուածը տխրեքքին մէջ՝ խորհող մարդուն համար. . . . Մարգիային բանը կանգ կ'առնէ այս առեղծուածին առջեւ՝ անցատակ եւ մշուշով լեցուն վիճի մը եզերքն առկա, թէ որ ուրիշ զօրագոյն բան մը՝ շողացունելով անոր խոկումներուն վրայ լոյսի նոր ճառագայթ մը՝ չտայ անոր մէկ ստտումով հասու ըլլալու դաւանելու եւ հոգիամփոփ ծունր իջնելու արիւթ թիւնը. որով նաեւ հնար կ'ըլլայ ըմբռնել կամ նշմարել ճշմարտութեան այն նրբին գիծը տիեզերական, որուն մասնիկներն ու ընդհատ ցոլքը ցիր ու ցան թագուցուած կը մնան՝ տնօրինաբար իմն՝ ամէն ժողովուրդներու կրօնական եւ իմաստասիրական թանգարաններուն մէջ, եւ ամէն անհատի սիրտին անդրագոյն խորը:

Ֆիզիկական ահագին կարգ մը կը դառնայ մեր շուրջն եւ մեր մէջը, որուն գէմ միշտ կուռելու վրայ է՝ ոչ նուազ ահագին բարոյական կարգի մը մէջ կոթողած՝ մեր գեղեւուն կամքը, մեր իմաստասիրութեան բարդ հնարքը, հաստուած անմահ կարգին մէջ՝ արուեստական

երանութիւն մը , եւ՛ իր մահուն ահով՝ արտակարգ ան-
մահութիւն մը թերեւս կարենալ նիւթելու սկզբնական
յաւակնութեամբ : Անծանօթ սկիզբէ մը հետէ՛ մարդ-
կութիւնը սոսկալի ճիգով գործ մը գլուխ հանելու հար-
կին մէջ է՝ մէկ մասը միամտօքէն , միւս մասը գիտա-
կից ըլլալով հանդերձ անոր տխուր անհնարութեանը ,
եւ փիլիսոփայ մասն ալ՝ անվախճան խոկումով անկար-
կատելի բաց մը գոցելու միջոցին վրայ :

Եւ աւա՛ղ որ անգամ մը սկսեաժ է այդ անհատ
ճիգը : Ըսե՛նք՝ ուրեմն աստի գոյութեան մէջ թէ՛ նիւ-
թականին թէ՛ հոգեկանին համար կա՛յ օրէնք մը արդար
հատուցումի՛ միտ գնելով իրերու հանրական գնացքին :
Ուրեմն աշխարհի ամէնէն քստմնելի երեւոյթը՝ մահն
ալ իր բոլոր նախնութեանցն ալ հատուցումին ճիշդ
ու վերջնական գումարն է , շեղումներուն համեմատու-
թեամբ՝ դիւրատար կամ դժգոհ , մեղմ կամ ուժգին :
Ուրեմն՝ երջանութիւնն եւ թշուառութիւնը , քաջող-
ջութիւնն ու վատողջութիւնը , վայելքն ու՛ գրկանքը ,
ծնունդն եւ ելքը , մէկ խօսք՝ նիւթական ու բարոյական
ամէն ներհակ երեւոյթ , ճիշդ հետեւանք են մարդկու-
թեան այդ նախնական ճիգին վրայ սերունդէ սերունդ
բարդեալ եւ ներկային մէջ շարունակեալ հակակարգ
ճիգերուն :

Եւ ուրեմն՝ վերագոյն գիտակէտէ մը նկատելով՝
միշտ արդա՛ր է մեծ անօրէնութիւնը մեր շեղումները
պատժելու , մեր անմահութեան դասը մեր մահովը մեզի
տալու գործին մէջ . քանի որ արդարութիւնն անխփոխ
է , բնութեան օրէնքն անողոք եւ անմահութիւնն անոր
կցորդ :

Երբ այսպիսի խորհրդածութիւններով՝ կը ջանայի
մտովի լուծում մը տալ այս կիճուտ առաջարկութեան ,

թէ ի՛նչ ենք մենք եւ ի՛նչ Բովանդակն , եւ ուրկէ՛ չա-
րիքն որ կըլլան արեգակին տակ , ինձի ընտել երկչո-
տութիւն մը շառագունանք բերաւ վրաս այս յանգուզն
մտածութեանց համար : Տարտամ ու գողգոջ ձեռքով
գրատունս շօշափեցի , եւ գեղեցիկ պատահումով գտայ
մեծ գիրքի մը մէջ մեծ անունի մը ներքեւ՝ հին խոր-
հողին սա խոր եւ սքանչելապարզ վճիռն , որ օդն հա-
նեց իմ բոլոր իմաստութիւնս :

« Գիտասցեն թէ որովք մեղանչէ ոք՝ նոքիմք եւ
տանջի » (1) :

Սուղ եւ շօշափելի ճշգրտիւն մը ունէր այս առածը :

Այո՛ , ըստ որում ինք արդար է ու բովանդակն ան-
խախտ , ըստ որում լարողն ամէնագէտ ու լարը մշտն-
ջենապէս ճիշդ՝ պէտք է որ « Մարդ կամ մարդկութիւնն
ի՛ր ըրածը գտնէ » :

(1) Իմաստ. Սող. ԺԱ. 17.

Ք.

ՀԱՄԱՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

« Երրորդ երկինքին մեջ, ուր
« արձակ է կեանքը, ուր նշուա-
« գե՛ղ են աշխարհները, հոն ան-
« մահացուր զիս » Ռիկ Վեսա Թ.
413. 7.

Երբ գիտե՞ք արդեօք ի՞նչ վսեմ անուշութիւն ունի
այն վճիռ եւ խորունկ դարկն, որ՝ երբ մանաւանդ
թղփայցող մտածումներով գծուծ ազդեցութեանց շփոթ-
ներով այլագունած է միտքդ՝ յուշկապարիկէ մը աւելի
յուշիկ թեթեւութեամբ յանկարծ կուգայ ներսէդ, ու կը
շանդէ նոյն հետայն մտատանջութեանց մռայլիդ մէջ՝
մութը լոյսի վայը վաշի փոխելով :

Ա՛ն է միայլ մեծ ոյժն հոգիին, եւ անոր անապա-
կան մասը :

Անանուն աւիւնն իսկ է ան :

Անո՛վ է որ մեծ վշտակիրներն եղած են նաեւ մեծ
քերթողներ :

Ա՛ն է որ մարդը սուրբ կընէ, ներանձն կընէ. Նեւ-
տոն, Բասկալ ու Նարեկացի կընէ :

Ան հոգիին անմահ երկուորեակն է, որ բացէն կը
հսկէ մահացու հոգիին վրայ՝ աներեւոյթ սահմանի մը
մէջէն՝ միշտ արթուն եւ աշաղուրջ :

Ու երբ սովորական ներսդ մթննայ ամէն բան,
բոցաթեւ կարչաւէ հոն՝ սրտէի պէս յոյս եւ կեանք
սփռելով :

Ձէ՛, Աստղիկի բերածէն շատ վե՛ր է անոր բերած
յոյսն ու կեանքը :

Ան երկինքի ճիշդ կաթումն է կոյս, ճիշդ բանալին
հաստատ գիտութեան :

Նաեւ մե՛ծ մխիթարիչն է ան. մարդուն բուն աչքն
աներեւոյթ, անոր միշտ իսկական ետք,

Մե՛ծ թռիչն է ան, որով կըրնանք արժաթեւել
անկոխելի պարունակները, յաւիտենականին լա՛յն ծոցը :

Մէկ հատիկ նշանն է ան՝ տիեզերքի վրայ ամէնէն
զեղուն ամէնէն անհպարտ գութով զրգացող զօրութեան :

Մա՛յրն է ան հոգետեսութեան ու կիրթ երեւակա-
յութեան, որոնց կը պարտի գիտութիւնն իր մեծ գիւ-
տերը : Նեւտոնի ու Կէօթէի պէս ներշնչուած եւ գիտուն
մարդիկ անո՛ր պարտական են իրենց մեծ գործերը ⁽¹⁾ :

(1) Գիտութիւնն ալ ունի իր պահանջողականները, որոնք այնպիսի
կարողութիւն մը կը համարին երեւակայութիւնն՝ որմէ մանաւանդ վախ-
նալ ու խորշիլ քան օդուտ քաղել պէտք է : Տեսնելով՝ շատ անգոր զուխ-
ներու մէջ՝ երեւակայութեան յառաջ բերած ձախողակները, ծայրայե-
ղութեամբ դատապարտեցին առ հասարակ երեւակայութեան արգասիքը :
Մի՞թէ արդարացի կըլլայ դատապարտել շոգին անոր համար՝ որ կան ջե-
ռուցարաններ որ պայծու՛մ կը պատճառեն : Երեւակայութիւնն երբ պո-
փակուի ճիշդ սահմաններու մէջ եւ չափաւորուի բանականութեամբ՝
ամէնէն հօգո գործիքը կըլլայ գիտեր ընելու : Երեւակայութեան հրաշալի
ոստումովն է՝ որ խնձորի մը անկումը մոլորակի մը ընթացքէն անջրպե-
տող միջոցը կտրեց անցաւ Նեւտոն : Գիտութեան արդի սահմաններէն ան-
դին՝ կայ ու կայ լայնատարր ասպարէզ մը, ուր երեւակայութիւնը կըրնայ
սրանալ ազատաբար . բայց առանձնաշնորհեալ միտքերը միայն կըրնան
արդիւնաբեր եղանակով աշխատիլ հոն . այն միտքերը, որ վարժ են
առանց զեղծումի վարելու ազատութեամբ : (Ժ. Թինսթըլ, Երեւակայու-
թեան դերը գիտութեան մէջ) :

Ճշգրիտ գիտութեանց սահմաններուն վրայէն՝ իրրեւ բարձրագիւ-
ղբերի մը վրայէն՝ մեր մահկանացու հայեացքը կախորժի թռչիլ գէպի
հեռուոր գաւառները : Հոնկէ տեսնուած կրկնեւոյթները կարելի է

Բուպէի մը մէջ՝ երակէ երակ , խզիկէ խզիկ , սիրտիդ կեղբոնէն ուղեղիդ կեղբոնը կընթանայ աննահանջ՝ պարզելով եւ սրբելով բովանդակ կազմուածիդ աղան ու բիծը , եւ հեռաւոր աշխարհներու սուր զիտակ մը յարդարելով բովանդակ անձդ :

Չէ՛ , ջղային պատրանք մը չէ՛ ալ ան , ոչ ալ բնախօսական տաղնապ մը : Արուեստական այդ սասցուածներն՝ անոր նկատմամբ ա՛լ իրաւունք մը չունին յամառելու : Զիղերնուդ մէ՛ջ է ան , բայց ջիղերնուդ բնութեանէն վե՛ր է անորը :

Անոնց տղեղ կողմերը խարո՛ղն է ան :

* * *

Հաւատացէ՛ք որ ես շատ անգամ զզջացած եմ՝ անիրական ազդուամի մը տեղ դնելուս համար այդ անկարծ սօսիւնը :

Շատ անգամ՝ անոր յանդիման բուլթ եւ վայրազբաղ միտքս անզգայ գտնուած է : Շատ անգամ ալ զգացած ու ներշնչուած իմն եմ , այլ գիրի չեմ առած :

Ու զզջացած եմ :

Ի՛մ թէ ձեր բաղդէն , չգիտեմ , այս անգամ նորէն եկաւ այդ անծանօթը , երբ պարտէզին մէկ բացավայրն անյարգար բնկողմանած՝ կուզէի վանել թարմ յիշատակներով տիրազին գաղափարներ :

Ի՛մ թէ ձեր բաղդէն՝ այս անգամ ուժգին չեկաւ

որ պատրանք ըլլան . բայց այդ պատրանքներն իսկ՝ Գոլոմպոսէն շատ առաջ Քանաքեանց բնակիչներուն տեսնել կարծած պատիր պատկերներուն պէս՝ կընան պատճառ . ըլլալ իրական նոր աշխարհի մը գիտին (Հիւնպոյս, Դիսուքիւն շեղուի) :

ան , այլ ընդոյր ու թեթեւ՝ անշօշափելի ցոլքի մը պէս , որ հեռուն ամպերուն հերձին մէջէն կերելի ու կանցնի :

Սկզբնական խլրտուամի նման՝ համապոյից հաղորդ ըլլալու փայփայիչ թրթռում մըն էր ան :

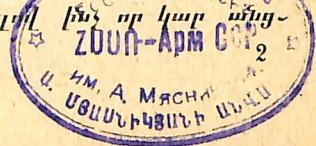
Ոտքի ելնելով ստոյիկ անխուլութեամբ՝ դուրս եկայ նստած առաստաղիս տակէն . — ո՛չ ապակիի ետեւէ ո՛չ ալ ձեղունի տակէ կուզեմ նկատել հաստատութիւնը . մերկ աչքն աղէ՛կ կը տեսնէ — :

Ու մենաքայլ նեւտոնեան ա՛ռու ակնարկ մը ձգեցի՝ դարունին հոլանի երկինքին հարուստ կապոյտին , որուն վրայ անթիւ կայծերու երթեւեկներ գամած էին կէս լոյս կէս մութ պատառի կամար մը՝ մի՛ միակ ներշնչութիւն մը ծնուցանող , մի՛ միակ կարգ մը պարզող այն նշուագեղ անկարգութեան մէջ . մի՛ միակ օրէնք մը՝ միակ զիտուամի մը երեւցուցիչ :

Եւ իմաստուն ապշութեամբ շուրջս նկատեցի անթրիթի : Գիշերն՝ իր թարմ վեհափառութեամբ՝ ստեղծագործութեան առաջին գիշերն էր կարծես : Ամբողջ հաստատութեան երեսը՝ լարուած եւ հսկայ ծիծաղով մը կը ժպտէր գլխուս վերեւ խրոխտափառ անդորրութեամբ :

Միջոցի անեղր ուլկէան մը , որ ունէր իր եսթպկայական կոհակները մտածումներուս անդունդին մէջ՝ ի կախ , հաստատուն՝ բա՛բէ՛ նաեւ չըջուն , կը հսկէր չքոտի էութեանս վրայ՝ իր անձեռակերտ ճարտարպետութեան առջեւ ծանկի հրաւիրելով զիս , որ քաղդէացի համարող հովիւներուն պէս՝ խոշոր վերարկուիս մէջ արձանացած կ'երթեւեկէի՝ իմաստասէրի մը ծանր լայնարտութեամբ , խորհրդապաշտի մը ծրարեալ հիացումով եւ հաւատացեալ բանաստեղծի մը հոգիահրաչ համակերպութեամբ :

Նորոգուած միտքս տակաւ կը լայնար . հետեւեալ կը լայնար սիրտս ալ՝ թօթափելով ինչ որ կար անց-

եալէն ինչ որ կար աշխարհէն՝ բացուած ասպարէզին հետզհետէ ընդարձակուելուն չափով :

Վեհ, մաքուր խառնուրդի հրեղէն կաթեր՝ կանձրեւէին խոկումներու սրահն ի վար, որոնք մեծ հաւնակրութեան հաղորդակից կընէին բովանդակ էութիւնս . բոլորովին միւս մը դարձած էի, բոլորովին հիացում մը :

Ա՛լ չէի ուզեր ձեռակերտ դուռնէ ներս մտնել : Բացօթեայ բացօթեայ կը գոչէին զգացումներս ու խմացութիւնս : Մտածումներս՝ բառերու անձուկ եւ յամր կարգով կազմ չէին առներ ա՛լ, այլ հեղեղօրէն խուժելով միահամուռ՝ կը զիզուէին զիտած երկինքիս բարձրութեամբը՝ հոգեվարի մը արագախոհութեամբ :

Տիեզերքին մէջ գրեթէ տիեզերքի չափ լայնցած էր սիրտս . անձեղուն հաստատութեան մէջ ամէնէն լայն սքանչացումով սուղուած : Բայց չէի ալ յագնար . կը ձգտէի միշտ ելնել անյայտը, սուղիլ մինչեւ անյատակը . մխրձիլ անել, սուրալ եւ զանգուիլ մշտնջենապէս այդ համապարփակ խմորին մէջ :

Անբացատրելի երանութիւն մը կայ այդ երեւակայական ընկուզումին մէջ . կ'ուզես հո՞ն լըմնալ, վասն զի կըզգաս որ հո՞ն միայն հնար է չըմնալ :

Միայն հո՞ն մահ չիկայ . կեանքն՝ անկապ է հոն : Անդիի աշխարհ մը կայ հոն :

Մարդ՝ բոլորովին շունչ կըլլայ հոն . ձայն, կայծ, լոյս, հո՛ւր կըլլայ . թափանցում, հոգի՛ կըլլայ : Մարմինն նիւթէ զատ ամէ՛ն բան կըլլայ : Բնութեան գաղտնիքներուն խելամուռու կորով մը կըստանայ : Մէկ վայրկեանէն կըրնայ կարգալ աստղադրոշմ ալփապէն, որ անծանօթ Քիլին կը յանդի :

* * *

Պէտք է երկի՛նք նայիլ երկնելու համար մեծ գաղափարներ : Այլ երկինք նայելու համար պէտք է նախ դաւանիլ հոն նայեցունող գերազօր Ձեռք մը :

Աննման է պաշտելի Ձեռքին այդ լայն ձիրքն, որ կառնէ կը տանի մարդն այդ երանաւետ այլակերպութեանց մէջ, ու աստուածամերձ կընէ զայն :

Սակայն չխնդաք, թերեւս ճշմարտազանցութիւն համարելով իմ այս գաղափարական մերձեցումս, վասն զի մի՛ կաբժէք որ ամէնուն ալ առ հաւասար կըլլայ այդ շնորհը :

Եթէ երբէք ձեզի ալ չէ պատահած, մի՛ երկմտի՛ք՝ զրական պաղարիւնութեամբ՝ ըսածիս ստուգութեան վրայ : Գիտցի՛ք որ կարգ մը մարդիկ միայն առած են անոր փորձը . միայն տառապողներուն բաժինն է այդ, անո՛նց որ ա՛լ մէյ մը ինջած են նսեմ յասակը : Անոնց՝ որ ապրած են տեսանողի զրգուազ կեանքով, որ չեն ուզած ունենալ բան մը աշխարհի վրայ, անոր համար ունին ամէն բան աշխարհէ դուրս : Մի՛տք բերէք Յօբն եւ Յօբի զիրքը :

Ա՛հ, եթէ դուք ալ հովուական պարզմտութեամբ նկատէք անգամ մը, աներկրաչափ կոյս եւ յստակ աչքով, ինչ որ սկիզբէն Հաստատութիւն ըսուեցաւ՝ կըզգլիք այդ բացարձակ անեղծութեան մէջ :

Եւ կուզէք ինծի պէս երգել, բարբառիլ, դուրս տալ բոլոր զգացածնիդ՝ ածականով, դոյականով, յանգով, յօդով, մարդկային արուեստգիտութեան ու երաժշտութեան ամէն երանգներով . այլ բոլորի տեսարանին մեծ վայելուչ լուծութենէն, անարուեստ վսեմութենէն լեզուն կը բռնուի, շունչը ետ ետ կալեկոծի, գաղափարներն յորդութեամբ իրար կտրրտելով կը լուծուին . պակուցու մի ովկէանի մը մէջ կանհետի երկրաւոր փորձառու-

թիւննիդ , կանհետի փիլիսոփայութիւն ըսուած միտքի
թնճուկ աւարտաւանութիւնը , կապշիք կահաբեկիք
քաղցր անաբեկութեամբ մը . կը կրկնապատկէք շուր-
թերնուդ կուսութիւնը , ու հիասքանչ կը դիտէք եւ կը
վայելէք խոկումի լուռ վայելքը միայն :

Վասն զի անորակ վսեմն իսկ է թատրը . վասն զի
երկրաւոր ձայն չիկայ հոն՝ որ արձագանգ ըլլաք , չփոթ
երբէ՛ք՝ որ յուզուիք , անկարգութիւն բնա՛ւ՝ որ բանաս-
տեղծօրէն բուրնկիք , փոփոխականութիւն ամենեւի՛ն՝ որ
գունագեղէք լեզունիդ : Այլ պաղպաղուն ներդաշնակու-
թիւն մը կը գործէ հոն անխօս ու անխախտ գործու-
նէութեամբ՝ մի միակ պատասխան մը պահանջելով
ձենէ իր մէջ բունած մեծ հարցումին՝ թէ Ի՛նչ ընեղ
պե՛տ է այդ վսեմ հաստատութեան առջեւ , մի՛ միակ
պատասխան մը — Պաշտէ :

Զի դուք ալ ներկայ բանաւորներ էք այդ մեծ ու
բանաւոր գործին , որ ինք իսկ խօսքն է ամենակալ Հան-
դիսադիրին . ի՛նք իր պատմութիւնը , ի՛նք իր անցեալն ,
ի՛նք իր ներկան , ի՛նք իր ապանին : Անյեղլի կնիքն
յաւիտեան ճիշտ կարգին , որ աններկայութենէ այդ ներ-
կայութեան բերաւ ձեզ ալ :

Մեծ թատրին մէկ յորդ երեսն է այդ , որ կը կազա-
պարի ձեր զգայութեանց հայելիին մէջ ալ՝ եթէ պէտք
եղածին պէս վճիռ է ան , եւ ուր գործ ու հրաշք նոյն
են միշտ . ուր ամէն բան կայ :

Ամէն բան կայ , բաց ՚ի միայն այն բաներէն , որ կան
հոս երկիրի վրայ :

Կըրնաք՝ դուք ալ՝ ինչ աւելին տեսնել հոն ձեր
կիրթ երեւակայութեամբը :

Եւ կըրնաք՝ դուք ալ՝ ան ատեն ըսել ինծի հետ
մեծ ամենը :

Պ.

Մ Ա Հ

Կ Ա Մ

Ս Ե Ի Պ Ա Տ Ը

« Աստուած գմահ ոչ արար »
Ինաս. Սող. Ա. 13.

Ո՞վ մահ , անո՛ւն մոայլ , սե՛ւ ոչինչ . եթէ երբէք ի՛նչ
մըն ես , ըսէ՛ , ի՛նչ ես դուն :

— Մի՛տ դիր , եւ պատմեմ քեզի գիտակից ճըշ-
գութեամբ :

Ամէն բան սկզբնական կոյս վիճակի մը յոռելջումն
է : Ես ալ ունէի երբեմն սկզբնական այդ վիճակն , որուն
յոռելջումն եմ արդ . սկիզբն ու առաջին գիրն ամէն
յոռելջումներու , թերեւս նաեւ պատճառն իսկ :

Այլ ո՛չ առաջին պատճառն , որ սրբողած ճշմար-
տութեան մը նման երես դարձուցած է մահկանացու
ամէն հետազօտութիւններէ :

— Ո՞վ մահ . դառն ու խիտտ է յայտնութիւնդ ,
բայց պատմէ՛ , վասն զի ճիշդ կը թուիս :

— Ոչ բողբոլին ճիշդ . որովհետեւ հարկ է՝ որ
ամէն յայտնութեան մէջ սխալ մը եւ պակաս մը գըտ-
նուի , որպէս զի ես ալ ունենամ իմ աւարս :

Կար ատեն մը՝ կոյս , քառասկիւն , մինչ ես ուրիշ հան-
գամանքով եւ ուրիշ անունով մը կը վայելէի չէզոք

այլ տարտամ միօրինակութիւնը թո՛հ եւ բո՛հ ըսուածին , որ ամէն բանն էր :

Այն ատեն ու անսկիզբէն ի վեր՝ ես թարմատար մարմաջ մըն էի Յաւիտենականին ձախ ափին մէջ , անփոփոխ հսկայ խորագիտութիւն մը . եւ անունս էր Զափ : Վերէն հեռուէն՝ անձեռնմերձ կը դիտէի ու կը հսկէի այդ ամէն-բանին , այդ անխաղաց համայնին վրայ , եւ ճիշդ կը գտնէի զայն :

Եւ այդ ճշգրտութիւնը՝ կը պահէր զիս երջանիկ անգործութեան եւ համայնն՝ երանաւէտ անմահութեան մէջ :

Նոյն Յաւիտենականին աջին մէջ թառած էր՝ ինչ անտես՝ քաղցր ու ցայնավայր յաւերժական նիրճ մը . թարմ , անդորր , բարեբաստիկ , յաւիտենական բղիտ-մեներու անուրջներով թաթաղուն , եւ գո՛հ յաւիտենապէս իր անդորրութեամբը :

Այդ նիրճն՝ եղբայրս էր , գիրգ ու անծանօթ :

Եւ իր անունն էր ԿԵԱՆՔ :

Լա՛ւ էր՝ գէթ իրեն համար՝ մեր երկուքին ալ անծանօթ եւ անվնաս այդ ապրիլը , այդ չէզոք մեկուսութիւնը :

Զի մեր տարակաց անշարժութիւնն՝ իր անգիտակից թմբիւրն ու իմ անտես հսկումն՝ անմահութիւնն իսկ էր լուսահրաշ մեծ տաղաւարին մէջ :

* * *

Սակայն օրերու սկիզբ օր մը՝ Յաւիտենականն յանկարծ շարժւեցաւ , եւ իր աստուածային ձեռներն իրար շփեցին . եւ տիեզերքը նորագործուեցաւ :

Հոն նախկին բախումն եւ ճանաչումն էր՝ որ կուսնեայի ես եղբորս գոյութեան հետ :

Նախ ե՛ս մղում մը զգացի՝ վսեմ ակնարկով մը նոր տարազ մը հագած՝ տիեզերքին որմզգական դուռներէն ներս հրոսելու :

Եւ լա՛յն ծիծաղ մը արձակելով թմրած եղբորս վրայ՝ թողուցի նոյն հետայն անմահութեան թառս , ու մտայ աշխարհ՝ խիզախ , ընդոստ , անխմստ ու խամբի՛չ գուարթութեամբ մը :

Հոն նախ՝ ենթալուսնեայ գոյութեան մէջ՝ ծծեցի արձակ եւ անհուն համ մը , եւ դուրս տուի գործակցեւ լու իղձի հուժկու հառաչ մը :

Այդ յաշաղկոտ հառաչէս նոր տիեզերքը գողաց . համապոյք , որ մինչեւ ան ատեն մի միակ անմեռ գոյնով մը — սպիտակ — պատկառոտ կը նկատէին արարիչը , ի՛սկոյն անին բւեր գոյներ , իւրաքանչիւրն իր սարսուռին ուժգնութեան չափին գոյնը :

Ու ես՝ անդրադառնալով անոնց այլակերպութիւններէն՝ գաղջ հեւքով ինքս իմ վրաս առի խիղձի գալաւումներ (վասն զի դեռ զգայուն ալ էի) :

Պարտքիկաւ համար բրած ոտտու՛մն՝ յանդուգն եւ պաղ չըջումներով դարձայ ոչընչութեան սառն առանցքին վրայ , մինչեւ որ անոր հետ տարրակցուելով՝ առի նոր հանգամանք մը :

Եւ ապա տիտանեան ճիգերէ ետեւ , որպէս զի գէթ բոլորովին չօղջնանամ , ընտրեցի ինծի համար իրբեւ մարմին՝ ամէնէն խորունկ գոյնը — սեւը — ու հաշտ թափանցկութեամբ մը՝ թագուն ծակտիկներէ մտայ ամէն բանի մէջ :

Ամէն բանի մէջ որ ունէր մարմին մը . վասն զի ա՛յս էր ինծի տրուած անվերջ մղումը : Այսպէս թերեւս պիտի կըրնայի ըլլալ ամէն բանի անեղծութեան պահ՝ պանը :

Եւ ես ինք դարձեալ նախ՝ ներհակի մասին՝ գաղտնի համն եղայ աշխարհի : Առջի խորագէտ մարմաջը չէի . այլ անշարժ ու գաղտ իրականութիւն մը , որ հարկով մը դրի նախ բոյնս ամէն բանի մէջ լռին ու անտես :

Տիեզերական լայնատարր գիրքին սկիզբն ու վերջն անդիր էջեր եղայ . սեւ գիծերս՝ միայն կը մատնէին աղջամղջին բնութիւնս :

* * *

Բայց դեռ ոչ սեպհական գործ մը , ոչ ալ մրցակից ընկեր մը ունէի : Դեռ մենիկ կարիք մըն էի համագոյրց մէջ , գրեթէ անկենդան ոյժ մը . վառն զի իսկական ոյժս անգործ էր ու ձանձրոյթ կը բերէր ինծի : Չունէի հակալէռող մը :

Հնչեց մեծ վային հարկաւոր ժամը : Յաւիտենականը շարժեցաւ այս երկրորդ ու վերջին անգամ :

Ամէն բան նոր սահման մը , անձուկ գնացք մը առաւ անդէն :

Ամէն բան նոր սկիզբ մը ունեցաւ , որպէս զի վերջ մըն ալ ունենայ : Ու եղբայրս , այն տղայ՝ կեանքն անմեղ , այն ինչ արթունցած իր անմահական քնարանէն՝ վար թռաւ ներս աշխարհ մտնելու այն նեղ դուռնէն , ուր ձգած էի խանձող հոտս նախանձի :

Ան չէր կասկածեր բնաւ թէ ես ալ կամ :

Եւ իրեն թոյլ ըրած արթնութիւնն՝ իր նոր անուանը՝ սկսաւ թեւածել նոր գոյութեան մէջ :

Ձայնն հզօր ի դուր կը գոչէր անոր ետեւէն « մի՛ , մի՛ հալիւ չարին : Քանոնն է ան խորամանկ , եւ ունի իր դաւը ճշգրտաչափ : Ուղի՛ւ գնա , քալէ՛ միշտ շիտակ ու վայելէ՛ » :

Ձգացի բանին իմաստութիւնն եւ նախանձս դայրացաւ : Ես ծածուկ համն եւ քանոնն էի աշխարհին ու չա՛ր ըլլայի՛ :

Վա՛շ գոչեցի : Եւ մէկ բոպէի մէջ առի ամէն կերպարանք . ժպիտ եղայ . փայլ , յոյս , երգ եղայ , գեղեցկութիւն եղայ , կեանք իսկ եղայ պահ մը որպէս զի ի՛սկ կեանքին հակառակ ինք մահս ըլլամ :

Եւ յաջողեցայ հրապուրել այսպէս պարզմիտ եղբայր՝ կեանքը , որ հպաւ աւաղելի հպումով ամէն բաներուն , որոնց մէջ թաքըստած էի դարանակալ :

Ա՛լ յաջողած էի :

* * *

Ահա ան ատեն է՝ որ մահահոտ գոհունակութեամբ առի վերջնական անունս եւ պաշտօնս :

Եւ կոչուեցայ Վահ (մի՛ սոսկար) , հսկողը կեանքին :

Հեծեց հա՛ լսելով անունս . ետ ետ խուսեց : Կուզէր վերստին երթալ ապաստանիլ նախկին անմահ Աջին մէջ . այլ մեծ գործունէութեան մեծ Պեան ա՛լ գոցած էր անոր համար երկինքի անմահ դուռները :

Անհունին սահմանէն վա՛ր մղեցաւ կեանքն անհուն յուսահատութեամբ : Ու ես միւս կողմէն՝ ցից ցրտին ձառագէմ լպիւրը գալարումներովս՝ սարսափելի մարմնացում ահադին քրքիջի՛ լայնեցայ բարձրացայ մինչեւ պատուանդանը մեծ Տանուտէրին , որ ա՛լ յաւիտենապէս դարձուցած էր աշխարհէն իր երեսը :

Եւ հոն ահեղ գողութեամբ գոչեցի անպատկառ . — Տո՛ւր իմ վարձքս , բաշխս , նոր գործս . որովհետեւ զիտեմ որ արդար ալ ես , եւ կամիս որ ես ալ ինչ եւ է կեանքով մը գէթ ապրիմ :

— Գնա՛ , ծառայ՛ չար այլ պիտանի . գնա՛ ու պէտք մըն ալ դուն լրացուր : Որովհետեւ այսչափ անի կնիք ձգեցիր ձեռակերաններուս վրայ , որովհետեւ թէպէտ չար՝ այլ ժիր ու ճիշդ գտնուեցար , գնա՛ , մշտնջենապէս ալ մա՛հ կոչուէ , դուն որ անդրանիկ ծնունդն եղար անմահութեան :

Ու չա՛փի եղիր դարձեալ վարն ալ , եւ անխնայ հսկէ՛ իմ օրէնքին : Հո՛ն ալ չափ նաեւ մա՛հ եղիր , ու մշտնջենաւորէ՛ այդ օրէնքին անմահութիւնը :

Գնա՛ , իմ անունս մոռցողներուն միտքին մէջ՝ փոխանորդն եղիր անոր . Գնա՛ , սուտին դէմ իրա՛ւն եղիր . սխալին ճշգրտը . յանցանքին պատիժը . երազին զարթումն եւ մուտքին ելքը :

Գնա՛ , մի՛ ծուլար — :

Ազա՛ն ակնարկով մը պարագիտեցի ինծի տրուած նոր առքը (domaine) , եւ տեսայ որ ճիշդ ու արդար էր ան : Տեսայ որ ե՛ս անգամ՝ արարիչին ձեռքէն իմաստուն շրջանայեցութեամբ ելած հարկաւոր պէտք մըն էի՝ իմ բռնանդակ ժխտականութեամբս :

Տեսայ որ վարի ասպարէզն՝ ուր պիտի գործէի կեանքին հետ՝ երկուքի բաժնուած էր , երկու ամէնա՝ ճիշդ կէսերու , մին իմս , միւսն անոր : Ու այնպէս տրամադրուած , որ իւրաքանչիւր քայլիս՝ ինք ալ քայլ մը պիտի առնէր . եթէ ես քայլ մը յառաջ՝ ինք քայլ մը ետ , թէ ես քայլ մը ետ՝ ինք քայլ մը յառաջ :

Այլ ինք հոն առաջինը պիտի ըլլար միշտ ու ես երկրորդը . փոխանակ զի ես առաջինն արշաւած էի աշխարհ : Իսմով՝ իմ երկիւղովս պիտի ապրէր ալ ան . իսմով ինք կեանք պիտի ըլլար :

Ա՛յս է իմ սկիզբս :

* * *

Եւ այսպէս՝ կեանքէն անբաժան՝ ա՛լ կերթանք յառաջ ժամանակաւորին մէջ՝ ու կը մնանինք իրարմով : Ամէն անգամ որ ան շունչ մը կուտայ ես շունչ մը կառնեմ , եւ ամէն անգամ որ ես շունչ մը կառնեմ՝ ան միւս շունչ մը կուտայ :

Սակայն ինչպէս կըրնաս կռահել՝ իմ ընտելութիւնս անհունապէս կը զանազանի իրենէն , եւ այս անհուն զանազանութիւնն է որ կը պահէ երկուքիս ալ :

Իմ ու կեանքին չափուած խառնումովն է որ մարդկութիւնը կ'անմահանայ՝ հաւաքաբար նկատելով զայն . երկու ներհակ երեւոյթներու մէջ՝ նոյն հին կշիռը , նոյն սկզբնախան անմէտ կնիքին ստուերն է՝ որ կը մշտնջենաւորի :

Զի ինչպէս կեանքն՝ այնպէս ալ ես ներդաշնակիչ հարկ մըն եմ :

Ես ամէն հուրի տակ մոխիր եմ . ամէն ջերմութեան ետեւէն ցրտութիւն . ամէն գիտութեան ներքեւ անծանօթի պակուցիչ զէրոյ մը . ամէն յոյսի համար պատանք մը . ամէն քայլի չափ եւ ամէն շարժումի կայ :

Ե՛ս եմ՝ որ նիւթին մէջ կայծ կըլլամ , ու պահելով զայն կեանքի պէս՝ կայրեմ ամէն նանիւր ձեռնմխութիւն . ե՛ս եմ որ հոգիին մէջ խիղճ կըլլամ ու կը սարսեցունեմ զայն կապարէ խուճապներովս . ե՛ս եմ դարձեալ՝ որ աշխարհի վրայ գաղափար կըլլամ ու կը լարեմ միտքերը : Միայն՝ ա՛լ ժպրհ քրքիջ մը չեմ , ոչ ալ ինքնաբաւ եւ սոսկ մարմնաջ մը անպէտ . այլ լո՛ւրջ տխուր անաւո՛ր հատուցում մը ամէն չեղումի ամէն վաղքի :

* * *

— Ո՛վ մահ հղօր , ա՛լ ի՞նչ ես դու սակայն դարձեալ : Սկիզբիդ ու վախճանիդ այլաբանական այդ վէպը մութ է ու շատ տխրական : Պարզ ըսէ , ի՞նչ ես դուն . եւ հունիս աւելի մխիթարական աւելի սփոփիչ կողմ մը :

— Ե՞ս դարձեալ :

Ես՝ ամէն սկիզբի կատարածն , ամէն խինդի սպառնաւածն ու ամէն կեանքի փոսն եմ : Ես եմ որ կիմաստնացունեմ ու կը յիմարեցունեմ : Յաւէրժ իմաստութեան մէկ տխուր երեսն եմ ես . տժգոյն եւ գոյութեան մը համարժէք աներեւոյթ գին մը՝ ամէն երեւելի կեանքի :

Ես արգասաւոր եղծումն եմ՝ ստեղծումին , իմաստուն փորձն անիմաստ գործին . ես հունն եմ անհունին :

Ամէն արշալոյսի վերջալոյսն , ամէն տիւրի գիշերն , ամէն ձայնի լուծիւնն եմ :

Չափն ամէն բանի :

Ստեղծողին սուր եւ ճիշդ ակնարկն եմ . քանոնը մեծ ներգաշնակութեան , որուն վրայ գրգալով կը հսկէ Ինք :

Մեծ վրիպակին սեւ պտուղը . անոր յաւէրժ յուշարարը :

Եւ արարիչին վսեմ բոլորքն անոնց դէմ , որ կը գեղձանին բնութեան օրէնքով ու կը խաղան անոր հետ : Իսմո՛վ է՝ որ ան կը հովուէ ու կը դաստիարակէ կեանքը , եւ իսմո՛վ է՝ դարձեալ որ՝ կը թաղէ բնազանցողներուն անմահութիւնը :

Ահաւոր այլ արդար արգասիք մըն եմ ես . կատարողապետ մը անհաս այլ բարի չըջանին :

Լրումը մեծ գործին , վսեմ հաւնայնին (որ աղւոր ունայն մը չի վստահի չէ իսկ ունայն) , որուն տրամաբանական վերջին եզրն եմ : Այսպէս է ա՛լ ու այսպէս պիտի ըլլայ միշտ :

Ուրիշ կերպ չե՛ր կրնար ըլլալ :

Կեանքին քով միշտ կամ ու պիտի ըլլամ քանի որ ան կայ : Անոնց՝ որ դեռ չհասկըցան զիս՝ ըսէ՛ իմ անունս :

Անունս մահ է , այլ թերեւս կրկնեն անոնք անդրադառնալով . Բուն իսկ սաստն եմ բնութեան անոնց դէմ որ կը մեղանչեն կեանքին :

Այո՛ , եւ ատուլ մահ երեւոյթիս ներքեւ՝ ես պատճառն ալ եմ կեանքի :

Եթէ կ'ուղէք հեռու մնալ ինչ , զգուշացէ՛ք բնութեան օրէնքին ⁽¹⁾ :

(1) Պատահ (Օրէնք. Գիրք Դ. էջ 233, ըստ թարգմ. Քուզնի) ըսած է. Նախ Աստուած, ըստ հին աւանդութեան, կընծայ միշտ ուղիղ գիծին վրայէն՝ ինչպէս կը պահանջէ իր բնութիւնը. իր ետեւէն է արդարութիւնը վրէժխնդիր այդ աստուածային օրէնքին (գիծին) մեղանչողներուն. ով որ կուզէ երջանիկ ըլլալ՝ պարտի սկիզբէն մինչեւ վերջն անսալ այդ օրէնքին :

Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Մ

« Մարդ բոլոր իջնե խորերն իր
« սիրտին, և կը բարձրանայ Աս-
« տուած » Սաղմոս Դաւթի ԿԳ. 8:

Անոր է այս անփակ անունն, որ կայ անսկիզ-
բէն 'ի վեր. մեր միտքին մէջ անհաղորդական ար-
ձագանգը մեծ անծանօթին, առաջին փաստն իր գո-
յութեան:

Գաղափարներուն անդոյգը բացարձակն ու ամէնա-
փառը, որ լոկ անունի մը պիտի փայլատակումով կը
թափանցէ մեր հոգիին մէջ:

Եւ զայն ընտելութիւնն իր բիւր բերաններովը կը հծծէ
մարդկութեան ականջին. զայն մարդկութիւնը կը կրկնէ
ապագային՝ անխափան արտաբերութեամբ, ու յիմարն
ա՛ն է որ կրնիրկէ զայն:

Զայն ծնողք կը յեղեղեն իրենց մանուկներուն,
որոնց իմացականն ընդունարան կըլլայ անոր նոյն հե-
տայն՝ իբր ընդակից ծանօթի, եւ հոն տիեզերք կը հա-
յեւացունեն ի՛սկոյն այդ գաղափարին հատու պատկերն՝
ամէնէն լուրջ ամէնէն վառ եւ սուր թափանցումով:

Թոյլ կուտայ սակայն՝ որ փիլիսոփաներն հպարտ
գիտուններն ու երբեմն տղայ բանաստեղծներն անգամ՝
տեսակ մը ցամաքութեամբ խօսին իր վրայ, որպէս զի
ազգեսներն ու անժառանգներն ալ՝ գէթ անքննութեամբ
զինքն իմանալու խորունկ սիրտանքը վայելեն:

Պարզ սկիզբներու մէջ դրած է իր ոյժն, եւ ան-
կարծ վախճաններու մէջ իր միտքը. հոն՝ անտես պատ-
ճառ է, հոս՝ լոյս արդիւնք:

Մութին մէջ՝ միայն իր անունը ճամբայ կը ցուցնէ
բարիններուն, եւ լոյսին իսկ մէջ՝ դարձեալ միայն ան
կը խտտորեցունէ չարերը:

Իր ճամբան մէկ անձուկ մուտք ունի, որ ճշմար-
տութեան պարզ դարպասը կը տանի. անկէ դուրս հա-
զար ու մէկ լայն մուտքեր կան, որ կորուստի բարդ բա-
ւիղները կը ձգեն:

Իր արարքը հպարտալիք անձուկ սահմաններու մէջ.
երէկ դրած սկիզբին հետեւութիւնը՝ չփութար հանել
այսօր: Երբ զայն ատենը՝ դարերէ անգամ ետքը՝ պիտի
հանէ զայն. վասն զի իր տրամաբանութիւնը՝ թէպէտ
ըստ մեզ յամր կը գործէ, այլ անսլփեպ կը գործէ:

Ինք է որ կը շրջապատէ մեզ ամէն կողմէ, եւ բա՛ւ
է որ անոր ձգենք ինքզինքնիս՝ ի՛սկոյն պիտի իմանանք
զայն. վասն զի ոչ միայն արտաքին իրերու միջոցով
մեզի կը հաղորդուի, այլ նաեւ մեր մէջ ունի իր ձայնը.
եւ իր անունը՝ մեր իմաստութեան սկզբնատարրն է:

Բառերու ամէնէն պարզին մէջ դրած է իր իմաստը,
գործերու ամէնէն հանդարտին մէջ իր գնացքը, շար-
ժումներու ամէնէն անձայնին մէջ իր դիտաւորութիւնը,
խորհուրդներու ամէնէն աննկատին մէջ իր ցուքը:

Անհո՛ւն ատենին մը մէջ գործօն վճիռ մըն է՝ ի՛նք
իրեն զարկ, ի՛նք իրեն պատճառ: Յատակն ամէն երե-
ւոյթի, լուծումն ամէն կնճիռի, պատճառն ամէն շար-
ժումի՝ անշարժն ու անդոյժն ըլլալով:

Անծանօթին մէջ ճշդութիւն մը, ծանօթին մէջ խո-
րութիւն մը. անհետազօտելիին մէջ խորունկ մատ մը,
պատահումին մէջ տնօրինեալ կամք մըն է:

Իր գործերն յայտնի են ամէն տեղ, վասն զի իրենն է ամէն գործ. այլ ինք յաւէտ անհատ է: Հասկընալ անոր անհատութիւնն՝ հասկընալ է զինքը, յամառիլ հասկընալ՝ ուրանալ է զինքը:

Անոր վրայ նմանութեամբ խօսիլ՝ անհար եւ օտարանալ է իրմէ, վասն զի չունի նմանը. ո՛չ ալ ինքնութեամբ, վասն զի անորակ է իր ինքնութիւնը եւ ոչ անսխալ, վասն զի միայն ի՛նքն է ճիշդն անսխալ:

Ինք հաստատ է ամէն բան նախնական կոյս վիճակին եւ ոչ թէ այն վիճակին համար, որուն հասուցած են մարդիկ տեսակ մը անմեկնելի կիրքերով եւ վրիպագործութիւններով:

Հո՛ս է իր թագնութիւնն. հո՛ս է ճշմարտութեան անյայտ կողմն. հո՛ս նաեւ սկիզբներու գաղտնիքը:

Ասո՛վ կը մեկնուի լաւատեսներուն միամտութիւնն եւ յուստեսներուն իրաւացի տաղնալը: Իր զիտաւորութիւնը նոյն եւ մի եղած է միշտ, վասն զի իբրեւ նախախնամող անյեղլի՝ ինք նոյն եւ մի է միշտ, որ կողմ ալ քաշքշէ զայն մարդկային տրամաբանութիւնն, եւ ինչ անխնամութիւն ալ որ տեսնէ հոն ծոյլ գիտութիւնը:

Տե՛ս, որքան սքանչելի տնտեսագէտ ալ է. մի միակ հրատով՝ աշխարհներու կը ջահէ, հատ մը մարգարիտով՝ գիշերներու կը կանթեղէ, եւ իր ափ մը ազամանդներովն՝ անհունը կը հարսնացունէ:

Եւ այդ միակ հրատն՝ հոգի ու շարժում կը բաշխէ միլիոններու, այդ հատ մը մարդարիտն՝ իր նամէտ զգայնութեամբը՝ կը ցանէ անծանօթ խորշերու մէջ խորհրդաւից սփռիներ, այդ ափ մը ազամանդները՝ փառքի վսեմ էջ մը կը բռնեն:

Իր այդ յաւերժական լէգէնովն՝ ամէն բոլոր տար-

բեր տեղուանք՝ առաւօտներ իրիկուններ միջօրէններ ու գիշերներ կը սրսկէ, բնութեամբ նման յարաբերութեամբ բիւրազան:

Եւ ամէն գօտիի տակ կարչաւեցունէ՝ ճիշդ ատենին՝ իր ամէնահատութիւնը, հիւսելով դարուններ, ամառներ, աշուններ ու ձմեռներ, որ միահամուռ այնքան վսեմ են որքան իրենց մանրամասնութեանց մէջ ճիշդ ու զեղեցիկ:

Բովանդակ բնութիւնն իր անգոյրդ պատուանդանն է, եւ տիեզերք իր տեղակալ գործարանը. իր ներգործութիւնը ծայր չունի. իր համարոյրներն՝ ստեղծումներ են, իր զիմահարութիւններն՝ հատուցումներ, իր ակնարկները՝ լրացումներ, եւ թուեցեալ կատակները՝ կը յանգին լուրջ արդիւնքներու:

Իբրեւ տնօրէն աշաւուրջ՝ ամէն տեղ միշտէ կեդրոն մըն է, ամէն տեղ՝ յաւիտենական անշրջանակի մը միջակէտը. անդուլ ամէնագործութիւն մը, որուն շաւիղն անհունէ անհուն կը ձգի՝ անմատոյց հեռաւորութեամբ անըմբռնելի մօտութեամբ:

Դիւթական անջրպետն, որ կը ծածկէ մեր աչքէն այդ նուրբ շաւիղը՝ սահմանն իսկ է իր աստուածային բնութեան: Այդ շաւիղը՝ միա՛կն է այն ճշմարտութեան, հեռեւանութեան եւ արդարութեան, որմէ դուրս կը քալէ մարդկութիւնն իր ձեռքէն օձտած օրէն:

Բնութիւնն անոր սրբամատեանն ալ է, որուն կողքին՝ արտաքինին՝ վրայ գրուած է իր պերճ ու լայնատառ անունը, եւ զա՛յն միայն կարդալ չնորհած է մարդու: Վա՛յ անոր՝ որ թերամտելով բացաւ այդ մատեանը:

Պարզմիտներուն համար՝ շատ նուրբ է այն վարագոյրը, որուն ետեւէն կը կատարէ անփոփոխ իր խորհուրդը՝ խորհուրդներու սկիզբ. այլ ժիտ քննողներուն համար՝ հեռզհեռէ կը թանձրանայ ան, եւ կայլակերպի բաղմա-

դէմ անհասներու . ինք ատո՛վ կը պատուհասէ անոնց յաւակնութիւնը :

Չհանգչիր երբէք , այլ կը մեծագործէ անդադար նոյն սկզբունքով եւ ուղղութեամբ , որուն ձեռնարկած է անսկիզբէն ⁽¹⁾ . զի երբ հանգչի կամ շեղի՝ կը մեռնին տիեզերք ամէնէն ահաւոր մահով :

Ինք է բացարձակ տէրը բոլոր պաշտամունքի՝ քրիստոնեային , անքրիստոնեային , հրեային , բնապաշտին , թանձրապաշտին , միաստուածին , ամէնաստուածին :

Այլ ինք է դարձեալ վսեմ չէզոքութիւն մը իր անօրէնութեանց մէջ , եւ անաչառ գործունէութիւն մը . ներե՛լ կը թուի ըմբռնումի այդ պէսպիսութիւնները , հայեացքի այդ դիտակէտներն իր ամէնակողմ էութեան հանդէպ , որպէս զի ինք իր լրիւն անջատ ու ճիշդ ներգործէ ամէնուն վրայ , որպէս զի ամէնէն պարզմիտներն եւ սուրբերն աւելի՛ համոզուին եւ հրճուին իր անխտրութեանը վրայ , եւ որպէս զի մահն՝ որ իր գործը չէ՝ օրին մէկն անհաշտ մարդկութեան կոյր բանին արթունալուն , ա՛հ , իր պարտութիւնը գտնէ ու նահանջէ ամօթահար :

Այլ ուր իր անունովը կը կռուին մարդիկ՝ հոն հզօրագոյն ուժգնութեամբ կը շանդէ իր ահաւոր սաստն ու կը դարձունէ երեսը : Ա՛լ ինք չիկայ հոն :

Ինք կարօտ չթուիր ինչ եւ է աղօթքի ու նուիրաբեւութեան . բայց իր անյայտ կողմերէն մէկն ալ այն է՝ որ ամէն մաղթանքի մէջ գոհունակութեան օծութիւն մը , եւ

(1) Այս գաղափարը՝ որ գէթ մինչեւ Արիստոտէլի ատեն կար իմաստասիրութեան մէջ՝ թելադրուած է աղեքսանդրացի Փիլոն պաշտօնակաւին հատուածէն (St'ս Ռլնանի Philon d'Alexendrie et son oeuvre p Revue de Paris Թիւ 1 . 1894) :

ամէն նուիրաբեւութեան մէջ մերձեցումի համ մը դրած է :

Իր կնիքը դրոշմած է ամէնէն կատարեալ ձեւին՝ բոլորակլին մէջ , եւ իր օրէնքն հաստած ամէնէն հաւատարիմ մեքենային՝ բնութեան մէջ :

Այդ ձեւովն իր հարթ անլախճանութիւնն եւ այդ մեքենական ճշգրտութեամբն՝ իր անմահութիւնը միայն յայտնած է :

Թէպէտ չէզոք , սակայն իբր անկեղծ եւ լուրջ տէրալ , անգուտտ դրած է իր ուղեգիծը բնագոյներու եւ իր հրամանը կիրքերու մէջ . ուստի անտես ըլլալովը՝ պատրող ալ չէ՛ բնաւ :

Նա՛ անսկիզբէն մշտագործ արարիչ եղած է , եւ մարդուն ընդոտտ անձնիշխանութեան դիմաց՝ իր միակ ու անյեղլի անձնիշխանութեամբ՝ դրած է ամէնաներկայ հաշիւ մը իր հանրական ձեւերուն եւ օրէնքներուն մէջ :

Որովհետեւ հոգի ալ տուած է մարդու՝ ընդհատ իրենէն , եւ մարմին՝ մօտ այդ ձեւերուն եւ օրէնքներուն , երկուքին ալ անմահութեանը մէջ անհնար էր որ մարդ՝ իրմէն վտարանջելովն հանդերձ՝ անմահ մնար : Այլ որպէս զի լարող քանոնը միշտ մնայ , եւ վերնայ իր վրայէն ամէն ստգիւտ անհոգութեան , ինք առ միշտ դրած է իր ուղեցոյց նիշերը՝ մեկուսի աւանդութեանց , իր սուր ներշնչումը՝ մարգարէին ու քերթողին , իր բաւաւոր կաթումն՝ իմաստունին բանին , իր անփոփոխականութիւնն՝ յաւիտեանին մէջ , ու դէտ մահը դարանակալ՝ կեանքի հորիզոնին ետեւ :

Ինք չունի կատարած , եւ՛ իբրեւ ամէնաբարի՝ չէր կամեր որ մարդիկ ալ ունենային . սակայն կըրնա՞ր առանց այն մեծվայելուչ հաշիւին գործել ինք՝ որ տրամադրած է մարդուն հաշուելու կարողութիւնն ալ , եւ ճիշդ ու արդար է :

Կարգ մը մարդիկ չափազանց ապաւինած կը թուին գութին, բայց անոր ամէնէն անհատ եւ իմաստուն գութն՝ իր ճշգրտութեան մէջ էր. անոր համար ալ է՝ որ դասը տուած ատեն անիրաւել կը թուի: Ինք չուզեց մահը, եւ ասոր մեկին ցոյցն է անմահութեան ազօտ դադափարն ու տենչը, զոր մարդիկ ուսնին, եւ բնազդական զարհուրագին սոսկումն, որով կը խորշին մահէ:

Ան է որ նաեւ դրած է համադրոյից մէջ՝ ամէն բացատրութենէ վեր անթափանցելի կողմն իսկութեանց ու ներդաշնակութեան, որով կը մշտնջենաւորի մեծ զանգուածն՝ յաւիտեանէ յաւիտեան բանի մը (raison) յարածդեալ:

Լոյսին մէջ իր ներկայութիւնը, վախճանին մօտ իր ճշգրտութիւնը, խիղճին մէջ իր բեւեռուն աչքն ռնի դարձեալ, եւ չուզեր ալ որ մարդ՝ իր բովանդակ պատասխանատուութեամբն՝ անմխիթար մնայ իր անկումին վրայ՝ Նա՛, որ ունի գիշերի մը մէջ իր երկնումը, տիւի մը մէջ իր երեւումը, անհունին մէջ իր ասպնջարանը, անդունդին մէջ իր հատուցարանը, ստեղծումին մէջ իր գութը, յայտնութեան մէջ իր բանալին, ճշմարտութեան մէջ իր կորովը, լռութեան մէջ իր ձայնը, անքննելիութեանը մէջ իր գիտութիւնը, երկինքի մէջ իր նայուածքը, հրաշքի մը մէջ իր հաշիւը, աստղերուն մէջ իր թրթռումը, շարժումին մէջ իր հիւստեածքը, անհասութեանը մէջ իր տրամաբանութիւնը, շամանդաղի մը մէջ իր մերձեցումը, սօսաւիւնի մը մէջ իր արհաւիրքը, հանճարի մը մէջ իր ճաճանչը, խանդի մը մէջ իր սէրը, գիւտի մը մէջ իր դարկը, աւերումի մը մէջ իր յարգարումը, տիեզերքի մէջ իր հնարքը, մարդկութեան մէջ իր փառքը, ամեհնի մը մէջ իր զօրութիւնն եւ ամէնուրեք իր անունն ԱՍՏՈՒԱԾ:

Զ.

Հ Ա Ն Ճ Ա Ր

ՀԱՆՃԱՐԸ որուն անունն հիներն իր բնութեան շատ պատշաճ յորջորջումով դրած են՝ իբրեւ ամեհանար, հանճարն՝ ինք յայտնութիւն ըսուածն իսկ է: Ան՝ ցոլքն է անքո՛ւն վեհափայլ յաւիտենական ճշմարտութեան, որ իր միջոցով կը լուցանէ մարդկութեան ինկած Բանը:

« Երբ միտքն հաւաքելէ ետեւ հնարաւոր փորձառութիւններն ու ծանօթութիւնները, ինչպէս ըսուած է մեծ Հանճարի մը վերաբերումով, տրամախոհութիւնը կը լծորդուի զգայութեան հետ, ուղեղն ալ կը զուգաւորի սիրտին հետ: Ա՛լ այնուհետեւ ամէն բան կը յստակուի կը համախմբուի ու կը ներդաշնակուի մարդուն ներսը: Հանճարի մարդն ա՛ն է, որուն վրայ այս ամբողջական յառաջատուութիւնը կը կատարուի հանդարտութեամբ ⁽¹⁾ »:

Առանց մտնելու ասկէ աւելի բազմադէմ հոգեբանական նրբութեանց մէջ՝ իմացական արագ ներքսահայեցութեամբ մը՝ մենք ալ կըրնանք սահմանել հանճարը, — կատարեալ մարդուն մէջ իբրեւ կատարեալ փիթիւմը սկզբնական բանին սերմին:

Հանճարը, ոչ այն ծանծաղ ինքնախնդիր ու անցաւոր ընդունակութիւնը միտքին, որ դեռ բոլորովին ազատած

(1) Henri Blaze. Essai sur Goethe. Le Faust P. 6.

չէ կրաւոր նախադասութիւններէն , որ՝ իրերու երեւու-
թականին մէջէն կորզելու համար բացարձակէն շատ ստոր
եւ հարեւանցի գեղեցկութիւններ ու ճշմարտութիւններ՝
կառնէ երբեմն բռնազօս պացք մը , եւ զոր արժան է
աւելի՛ տաղանդ անուանել . այլ հանճարն իսկական , այն
որ իր բնամոյն ինքնութեամբ⁽¹⁾ հաղորդ ու տարփող է
միշտ՝ մեծին հանրականին ու բացարձակին . այն՝ որուն
անարուեստ լուրջ աննկատ ու բարեխնդիր թափանցումին
առջեւ՝ բնութիւնը վերջապէս կը մերկանայ իր խորհուրդ-
ները միշտ նոյն միշտ անայլայլ իրենց առնչութիւններով ,
կը տեսնէ հոն տեղերն իսկ՝ ուր միւս մարդիկ ոչ ինչ կը
տեսնեն՝ այն յստակ ու պարզ իմաստն , որ կայ արար-
չապէս տիեզերքի անցեղլի երեւոյթներուն եւ օրէնքնե-
րուն մէջ :

Առանց զբաղելու ամբոխին աղաղակներովը , որ
կայլակերպին վայրկեանէ վայրկեան , առանց զբաղելու
իր անձնասիրութեան թեւադրութիւններովը , որ միշտ
կը յորդորեն արտադրել ինչ եւ պէտք բան մը , ան՝ վստահ
իր ազագային իր բեղմնաւոր համբերութեանը վրայ՝
չաճապարեր երբէք :

Իր համբերութեամբն ու անհպարտութեամբ յառա-
ջատելով ծածկաբար՝ կը նշմարէ պատահական ամէն
գիտութիւններէ ամէն ժամանակեայ զիպումներէ վեր՝
այն հետեւան կարգն ու ներդաշնակութիւնը , որ կը
տեսէ մշտնջենապէս իրերու եւ գաղափարներու կար-
ծեցեալ անկարգութեան ու աններդաշնակութեան յա-
տակը :

Ան թափանցող է լոյսի նման , պայծա՛ռ է ճշմար-

(1) Բնամոյն ինքնութիւնը (originalité), կըսէ Քանդ, առաջին
յատկութիւնն է հոսնորին :

տութեան նման . իր բնութեանէն է ըլլալ մերթ յամր ,
մերթ երազ , միշտ աննենգ ու յստակատես , եւ իբր
հոգի՝ անկցորդ ամէն նիւթական բանէ :

Ան , իբրեւ ճաճանչ երկնային իմաստութեան , կու-
տայ տեսանողին՝ արծիւի սուր եւ պարագէտ աչքը ,
օրէնադիրին՝ կշռող քանոնը , դատաւորին՝ արիսպագեան
դիտակէտը , գիտունին՝ վերլուծիչ եւ ընդմըտանող տրա-
մախոհութիւնը , սուրբին՝ անազտ հոգետեսութիւնը , սա-
տանին՝ (վասն զի՝ իրերու կարգին մէջ՝ սաստաններն ալ
ունին իրենց սահմանեալ գործը) մանր հնարքն եւ քեր-
թողին՝ ազամանդէ նրբատեսութիւնն անաղտ :

Հանճարի աչքին՝ մէկ առումով փայլակնօրէն կը
լուսանայ նիւթական ու բարոյական աշխարհներու ան-
տխելճ կազմը՝ մեծ Սկզբնապատճառին յաւիտենական
գործունէութեան ներքեւ ոստայնանկեալ :

Ան կը տեսնէ պատահարներու անիմաստ թուած
շեղչին մէջ՝ աննկատեալ նախընթացներու արդասիքը ,
հանգարտ քնացներու մէջ՝ մեծ գիտաւորութիւնը , յան-
կարծականին մէջ՝ հեռաւոր պատճառը , զարմանալիին
մէջ՝ բնականը , սկիզբներու մէջ՝ վախճանը եւ Ֆիզիկա-
կանին արտաքին շարժումներուն մէջ՝ հոգիին ներքին
խլրտումներն ազուցիկ :

Իր փաստն է պայծառութիւնը . իր պերճախօսու-
թիւնը՝ ճշմարտութեան եւ իր կորովն՝ անձնիւր բնազ-
դական համոզումին հաստատութեան մէջ է :

Թէ հետամուտ ըլլայ ծագումներու՝ իբր առաջին
մարդն , հայեւի բնութեան անպատուակ թատրին , մօ-
տէն կը շօշափէ ստեղծագործութեան խորհուրդն այն
դիւթական առաքատին ետեւէն , որ կանջրպետէ մարդ-
կային ու աստուածային բնութեանց մէջ . իբրեւ հոգի
Տեսնող՝ կը խելամոտէ հոգիին ու մարմինին կցորդութեան

հրաշքին : Դատումէ դատում , ճշմարտութեանէ ճշմարտութի իւն կը սուրայ՝ ոչ թէ քայլ քայլ , հապա մըրկօրէն . ու լայն բայց անվրէպ ճշդութեամբ կը հասնի յաւ (ultime) պատճառին սահմանը , ուրկէ՝ իբր ողիմպական գլեակէ՝ կը նկատէ , անոր շնորհելովը , մեծ գիտաւորութեան բացարձակ հանգամանքը . հոն անոր դէմ՝ յանդիման տեսութենէն գրեթէ աստուածարեալ՝ երկարիկ պատգամներով կը հեղու մարդկութեան վրայ ամբողջական իմաստութիւն մը :

Թէ աւանդութեանց ու ընդհատեալ արձանագրութեանց հինաւուրց դուռնէն մտնելով անցեալին խորերը՝ բերել ուղէ նոր ճշմարտութիւն մը ներկային հրապարակը , սուրալով մանուածոյ ներհակներու բաւիղէն , վտարելով ամէն ոգի , ամէն մարդկային հաշիւ , ամէն լարաբերական հնարք , ոչ աջին նայելով ոչ ձախին դառնալով՝ կերթայ սուղակի ժրութեամբ խորերու խորքը . քիչ մը ետքն՝ ահա նա ինք հասած է մեղի , բերելով նոր եւ կոյս ջահ մը՝ պայծառացունելու անլոյս ատեաններ , տարտամ ուղիներ , խորունկ պակասներ :

Թէ ելնէ խորն անհունին եւ իջնէ ալքն անդունդին՝ հոն անթիւ հսկայ աշխարհներու զգլխիչ թաւալումին հետ կը պարագայի միջոցին ու գոյութեան անկեղրոն եւ անշջանակ օթեւանին մէջ՝ գտնելով հոն բացարձակ օրէնքներու , գիտաւորական համադրութեանց ահագին գլիծերը :

Հանճարն՝ իր բարձրութեամբն իբր անմանօթ իմն՝ միակ նշանն է աստուածայայտութեան ՚ի մարմնի . միակ աչքն՝ որով մարդկութիւնն անսխալ կըրնայ կարգալ երկիրն ու երկինքը :

Բնութեան հիանալի մատեանն , որ կը պարունակէ անհամար յայտնութիւններ , առանց անոր՝ գոց է մեղի

համար . առանց անոր՝ այս սքանչելի տիեզերքն աննշանական քառս մըն է , ու անոր կազմին՝ էակ մը անփաստ :

Հանճարը՝ շանդ մըն է հոգեղէն՝ շանդերու բուն Ամէնահանճարին կողէն ելած , որ կը խրի դարերու հին կողը , եւ մարդկութիւնն՝ անոր շփնդովն արթունցած վրիպակներու եւ պատրանքներու մոայլէն՝ կը նշմարէ հոն ճշմարտութեան անխափոյց հրատը :

Սուղ են իր պատգամները , այլ իրենց պիտի համառօտութեան մէջ խտացուցած՝ ունին իրենց հզօր մեկնութիւնը : Անոնք են որ կը վճռեն « Գոլը կամ ոչ գոլը » :

Անմիջակա՛ն է անոր թափանցումը , արա՛գ ու անվիճելի՛ է անոր ըմբռնումը , անմա՛հ է անոր դատաստանը :

Հաղորդակա՛ն է ան , շոյտ է , ընդմտանո՛ղ է , պա՛րզ է , երկայնամի՛տ է , յստա՛կ է . իր բնութեա՛ն իսկ մէջն են այդ կայծակնամաքուր հանգամանքը :

Բառերն անոր ձեռքը ամէնայայտ իմաստներ են , միահամուռ արտայայտութեանց լուսնեղնեղներ , որոցմէ ամբողջ ազգեր ու դարաշրջաններ կառնեն իրենց կանոնաբանը :

Նաեւ՝ անոր լեզուն հասկընալի՛ է ամէնէն այլազան աշխարհներու . ամէն հոգեբանութեան , ամէն աստիճանի իմացականութեանց . փիլիսոփային , պարզմիտին , գիտունին , տգէտին , վասն զի անկեղծ է ան , վասն զի ստոյգ է . ստոյգ՝ գոյութեան նման , անկե՛ղծ՝ սիրտի հանգոյն :

Իր խօսքն՝ հզօր թրթռումն է բնութեան հոյակապ քնարին , որուն աներեւոյթ թելերն՝ առաջին մարդէն մինչեւ վերջին մարդն՝ հանճարին ծագումով մեմնոնեան անդրին ալէս պիտի հնչեն անխափան :

Օրէնք , գիւտ , մէթոտ , փիլիսոփայութիւն , քեր-

Թուած, աղօթք, ինչ վեհ հաստած ու արտայայտած՝
որ մարմնացած են միանգամ ու կը տեւեն արեգակին
տակ՝ եղած են հանճարին երկնադրացի միջնորդու-
թեամբը, իբր անհրաժեշտ մասեր աշխարհի կարգին .
որով նաեւ՝ տեւական ու սրբազան կը դառնան անոնք :

Հանճարի դիտակէտը՝ մասնական բոլոր տեսակէտ-
ներու վսեմ բարձունքէն է որ կը ընայ լայնաբար նշմարել
ամէն դիրքի ամէն նկարագրի հանգամանքն ու գոր-
ծունէութիւնը՝ մինչեւ հոսկ ցածերը . ինք անկէ՛ կը
նկատէ գոյացութեանց ու անոնց յարաբերութեանց պատ-
ճառներն իրենց ընդարձակ գիծերուն մէջ : Եւ երբ հարկ
ըլլայ, ամէն հայեակի ուղղութիւններէն ալ դիտելէ ետեւ
համայնն՝ ի՛ր իսկ որմղդական կատարէն համադիտելով
վերջնապէս, ամէնակողմ բոլոր մըն է ահա որ կուգայ
ցոլացունել մարդկային միտքին՝ տալու համար անոր իր
հոմերական գնացքն եւ ուղղութիւնը :

Եւ այդ բոլորին մէջ՝ ամէն աչք ամէն դիտում կը
տեսնէ իր ճշգրիտ բաշխը գերն ու գիրքը, հիասքանչ
զարմանալով այն փառքին վրայ՝ որ կը ճաճանչէ անոր
մէջ բացարձակ ճշմարիտին ցոլքովը :

Ինչպէս ամէն բանի, նոյնպէս եւ մանաւա՛նդ հան-
ճարին մէջ՝ Աստուծոյ մատը կայ :

Ե

Գ Ե Ղ Ե Յ Ի Կ Ը

« Գեղեցիկը՝ ճշմարիտին շքեղու-
« քինն է : » ՊՂԱՏՈՆ

Le beau pour le crapaud c'est
sa crapaude. VOLTAIRE

ՊԱՆ բառեր՝ որ անվերջ ու միատարր հրապոյր մը
ունին, հրապոյր մը խորունկ՝ նման երկինքի, եւ
անդոյգ՝ լուսինի պէս : Անոնք կը պատկերեն գաղափարի
մը անհունը :

Իրենց տարտաժ վսեմութիւնը՝ խորին ճշգութեան
մը, ընդարձակ չափի մը եւ հորիզոնագիծ չըջանակի մը
մէջ առնուած՝ կը պարունակէ շարք մը բարոյական ու
երկրաչափական գաղափարներու ճշգութիւնն ալ :

Այսպիսի բառ մըն է գեղեցիկը :

Ա՛, գեղեցիկը . ո՛ւր կը գտնուի ան՝ պիտի գոչեն
կարգ մը յոռետեսներ :

— Ամէն տեղ :

Բայց զայն ճանչնալը շա՛տ դիւրին, շատ ալ դժուա-
րին գործ մըն է :

Եւ նախ պէտք է ընդունիլ յառաջագոյնէ՝ թէ գե-
ղեցիկ բնութեան մէջ չիկա՛յ տգեղ բան : Ինք բնու-
թիւնն՝ իր լրութեամբ գեղեցկութիւն անհաղորդական,
ամէն բոպէ հանելու եւ անուցանելու վրայ է իր արդա-
սաւոր ծոցէն համեմատական գեղեցիկներ՝ բացարձակ
գեղեցիկներու միջոցով :

Ու երբ ըսենք թէ այդ համեմատական գեղեցիկներն են ճշմարիտներն ու բարիները , տուած կըլլանք գեղեցիկին լայն սահմանը :

Փիլիսոփայական սխալ մըն է տրոհել իրարմէ ճշմարիտը գեղեցիկն ու բարին : Ճշմարիտը միշտ բարի է , ու բարին յաւէ՛տ գեղեցիկ . որով գեղեցիկին մէջ ըլլալու են հարկաւորաբար ճշմարիտն ալ բարի'ն ալ՝ այդ երկուքէն իր վայելչութեամբը միայն լայնագոյն ըլլալով գեղեցիկը :

Բացարձակ գեղեցիկ են՝ աստղերն արեւը լուսինը , տիւն եւ գիւշերն՝ իրենց իսկութեամբն ու վեհափառ ներդրութեամբ : Ո՞վ կը համարձակի ըսել թէ անոնք բարի ու ճշմարիտ ալ չեն . մանաւանդ ո՞վ կը յանդգնի՝ բաց աչքով՝ անոնց միասնական ներդրութեան արդիւնք արարածներուն համար ըսել՝ թէ գեղեցիկ չեն իւրաքանչիւրն իր գիրքին մէջ , իբրեւ համեմատականներ : Եւ այս երկու կարգի գեղեցիկներուն բովանդակը չէ՞ մեծ գեղեցկութիւնը , նոյն ինք ամբողջ գոյութիւնը :

Մի՛ կարծեք որ ծաղիկներու մէջ վարդն է միայն գեղեցիկը . առաջին անգամ զայն ծաղիկներու թագունի անուանողն՝ ոչ թէ բացարձակ նոր գեղեցիկ մը գտած է ծաղիկներուն մէջ , այլ յայտնած ըլլալու է իր իսկ ճաշակը՝ լծորդուած անշուշտ մասնական գէտքի մը : Ամէ՛ն ծաղիկ՝ կեղծէն զատ՝ գեղեցիկ է :

Նմանապէս , տունիդ անկիւնը զօղած սա տմոյն սարդէն մինչեւ վեհ ու խրոխտաբաշ առիւծն՝ իրենց կարգին՝ գեղեցիկ են , ու ա՛յդ իսկ է իրենց գոյութեան բնական պատճառը :

Տգեղը՝ վիժա՛ծն է , սո՛ւտն է , չա՛րն է :

Եւ ո՞վ կը մեղանչէ գեղեցիկին , եթէ ոչ ա՛ն որ կը զարդարուի անոր անհարազատ գոյնովը . այնպիսին

տգե՛ղ է՝ վասն զի դաւաճանած է բարիին ալ ճշմարիտին ալ :

Սնագամ մը ընդունելէ ետեւ թէ արեգակին տակ բարի՛ է ամէն բնական բան , բարի՛ է ուրեմն ա՛ն որ կը ներկայանայ իր ճշմարիտ կերպարանքովը . մարդուն , անբարի՛ սո՛ւտ մարդուն եղծումն է՝ որ այս հանրական բարիներուն մէջ կը յերկուրէ տգեղները :

Չվատթարած մարդուն մէջ՝ գեղեցիկին ճաշակը բուռն է ու բնական . եւ անհատին այս նախկին ընտրական բերումը՝ սեռական գեղեցկութեան մասին ալ՝ գրեթէ միշտ անսխալ կըլլալ , երբ ոգեւորուած է ճշմարիտ համակրութեամբ ու բարի գիտումով :

Մարդու եւ միւս արարածներու գեղեցկութեան պէս են՝ ոճին գեղեցիկը , գնացքին գեղեցիկը , գործին գեղեցիկը :

Աստուածաշունչի ոճին գեղեցկութիւնն՝ իր սեղմ ճշմարտութեանց ու պարզութեան մէջ է . անոր համար յաւիտենական մատեանն եղած է մարդկային ազգին մեծ մասին : Եթէ , օրինակ իմն , Յովսէփին գեղեցկութիւնն իր բարութեան ու անկեղծութեան մէջ չըլլար , չէր կըրնար յաղթահարել տգեղ նախանձին ու չէր տիրանար այն մեծ փառքին : Դիտեցէք մեծ մարդոց վարքին ու կենսագրութեան լայն գիծերուն անընդհատ գնացքը , եւ պիտի տեսնէք որ անոնք ամէն վճռական պարագաներու մէջ՝ այդ գիծերուն վրայ անխախտ կեցած՝ բարիին ու ճշմարիտին ախոյեաններն եղած են : Այրիւն լուման ամէնէն գեղեցիկն էր ողորմութեանց գործերու , վասն զի իր պարզ առատութեամբն անկեղծ ու յորդապէս բարի էր :

Նմանութիւնները տգեղ են միշտ՝ նախատիպէն հեռանալուն չափով : Սակայն արուեստն՝ իբրեւ պաշ-

տօնեայ նմանութեանց՝ յաւիտեան պղտիկ պիտի մնայ նմանելով գեղեցիկ բնականին , ըլլա՛յ մօտէն , ըլլա՛յ հեռուէն :

Մանկութեան գեղեցկութիւնն՝ իր սկզբնական վաշելչութեան ու անարուեստ պարզութեան մէջ է . երբ ունակութեամբ արուեստակել սովրի՝ ա՛լ անցած է տգեղութեան սահմանը : Երիտասարդութեան գեղեցկութիւնն՝ իր առոյգ եռանդին համարձակութեան ու սօս անկեղծութեան մէջ է . երբ պատրուակէ իր այդ բերումներն՝ ա՛լ խերը տես երիտասարդութեան ալ գեղեցկութեան ալ : Ծերութեան գեղեցկութիւնն՝ իր համեղ փորձառութեան , գիտուն բարութեան , իր սիրտին ու դէմքին ամբիծ սպիտակութեան մէջ է . երբ այդ հանգամանք դունատեցան անհարազատ երանգներով՝ ծերութիւնն ալ կը դառնայ կըլլայ չարածերութիւն մը , եւ անոր գեղեցկութիւնը՝ ծիծաղելի պիտակութիւն մը :

Երբ աշխատինք անարատ պահել մեր սիրտին խորն ստոյգ գեղեցիկին լարերը , որ մարդը բնութեան կցորդող ամուր թելերն են , ինք բնութիւնը պիտի գործակցի մեր այդ աշխատութեան ու պիտի պսակէ մեր պարզ ճիգերը քաղցր երկարակեցութեամբ : Այդ տարբերն են մեր խորագոյն բնազդները ճշմարիտին ու բարիին համար , որ միշտ կը բողոքեն մեր սխալ ընտրութեանց եւ խորթ ունակութեանց դէմ , ու անշնչ կը դատապարտեն մեր տգեղ յաւելուածները :

Կեանքէն աւելի գեղեցիկ ի՞նչ կայ արեգակին տակ , եւ բնական կենցաղէն աւելի ի՞նչ բան կը գեղեցկացունէ ու կերկարատեւէ այդ չքնաղ պարզեւր : Անբնական սեթեւեթեա՛լ կենցաղն է՝ որ կը տգեղցունէ կեանքն եւ կը փութացունէ երկիրի վրայ ամէնէն տգեղ երե-

ւոյթը՝ մահը , մարդուն տգեղ արտուղութեանց այդ ամէնատգե՛ղ ծնունդը :

Բնութեան օրէնքով ամէն բան՝ որ գեղեցիկ է՝ կեանքի , ու ամէն բան՝ որ տգեղ է՝ մահուան կը կոչուի . ըստ այսմ՝ արուեստներուն ամէնէն գեղեցիկն այն ըլլալու է , որ կուսուցանէ ըլլալ միշտ պարզօրէն գեղեցիկ , կամ՝ սահմանը կրկնելով՝ բարի ու ճշմարիտ :

Եւ այդ արուեստին մեծ վարժապետն՝ ինք մայր բնութիւնն է :

Զխորթանա՛նք իրմէն :

Ը.

Ս Է Ր Ը

ՍԷՐԸ.

Գեղեցիկին պէս տարտամ ու ընդարձակ բառ մը , բառերուն զգացումներուն ալ վսեմը :

Այլ այնչափ լայն է սիրոյ զգացումը գեղեցիկին գաղափարէն , որչափ սիրտը միտքէն , հոգին նիւթէն :

Գեղեցիկը՝ խմաստասիրութեան առարկան ու վախճանն է . սէրը՝ սիրտին հսկայ մագնիսացումն այդ առարկային հետ :

Գեղեցիկին մէջ խմաստութիւն մը կը ճառագայթէ , սէրի մէջ կրօնք մը կը փայլատակէ . եւ կրօնքը՝ սահմանակալն է անհատին : Անոր համար մարդ կըրցած է՝ մինչեւ աստիճան մը՝ ճշգրիտ սահմանը առաջ գեղեցիկին , տիեզերքին . այլ երբէք չէ կըրցած սահմանել սէրը , նոյն ինք վերացումն իր սիրտին :

Անոր համար հիներն ու նորերը աստուածային՝ այսինքն՝ անբացատրելի անուանած են սէրը : Եւ գրեթէ բնա՛ւ չիկայ կրօնք մը , որ իր անբացատրելի մասը չլեցունէ սէրով՝ այսինքն՝ համակրական զգացումով կեանքի , բնութեան , մարդկութեան եւ բնավայրի :

Սէրն է՝ որ մարդկային տրամաբանութեան հետ իր անհաշտ կողմերովն հանդերձ՝ կը կնքէ ամէն տրամաբանութիւն . չխորհիր՝ կը բերուի գրեթէ ոստումով , չգատեր՝ կըղզայ , չպերճախօսեր՝ կը ձգտի ու կը խնկի :

Քաղցր է կեանքի պէս , հզօր է մահու պէս :

Եւ այս ամէն ներդրութեանց մէջ՝ միշտ այդ կոյր չափատակինն է յաղթանակը , վասն զի միշտ ինքն է վերջին ճիշդը , բնականը , անբացատրելի բացատրողը , մէկ խօսքով՝ սիրտը :

Ամէն բան անով կը լենայ , ու ամէն գաղափար անոր օգնութեամբ կիրանայ :

Օրէնքին չնախատեսածը՝ սէրը կը լեցունէ . գիտութեան դարաւոր տքնութեանց չկըրցած լուծածը՝ սէրը կը գտնէ եւ կը լուծէ մէկ ակնթարթով :

Նահապեաները՝ բնականէն զատ՝ ոչ դրական ոչ ալ դրաւոր օրէնք ունէին . սէրն էր անոնց պարզ կանոնը : Սէրով միայն կը հասկընային իրար , կը կարգաւորէին իրենց գործերը , կը տիրէին ու կապրէին երկա՛ր խաղա՛ղ ու երջանիկ :

Եթէ՛ նւառն ու Բասկալ չսիրէին բնութիւնը՝ գիտութիւնէ աւելի կրօնական երկիւղածութեամբ , չէին կրնար ստեղծագործել այն մեծ գիւտերը , որոնց վրայ դեռ կը փառաբանեն գիտունները : Եթէ՛ Ռընան եւ Հ. Տիտոն չսիրէին կրօնքի փիլիսոփայութիւնը՝ չէին կրնար խուզել ու նկարագրել Սէր-կրօնքին ամէնէն խորհրդաւոր կողմերն՝ այնքա՛ն ընդարձակ հոգեաւետութեամբ եւ այնքա՛ն սքանչելի գիտութեամբ :

Սէրը՝ տիեզերական լեզուն է նաեւ մարդկային ազգին . լեզու մը զոր կը հասկընայ ամէն մարդ իբրեւ նոյն չափով , լեզու մը աստուածային : Թերեւս ասո՛ր համար աստուածաբաններն ալ Աստուծոյ վերջնական սահմանն՝ իբր անբացատրելի՝ տուած են « Աստուած սէր է » ըսելով :

Վասն զի անհուն գոյութեան մէջ՝ սէր անունը գօրութիւն մը գաղափար մըն է՝ ընդունակ լայնալու յանչափա . որ երբ անգամ մը կաթէ մարդու հոգիին մէջ

եւ՝ փոխարկելով իրական զգացումի՝ թրթռացունէ հոն ամէնէն առաջ նախահաւական զգացումներն անոր դէպի իր գոյութեան պատճառը, կը դառնայ կըլլայ, որպէս զի այսպէս ըսենք, անոր ներկայացուցիչն հոն :

Այդ մեծ սէրէն զատ, որ կրօնքն է բացարձակ գեղեցիկին, կան՝ իբր անոր գլխաւոր ծնունդներն՝ երեք կարգ սէր. — ծնողականը, բարեկամականն եւ ամուսնականը :

Ու այս երեքին մէջ ալ նոյն յաղթ զգացումը՝ կրօնականին պէս՝ հրա՛շք կը գործէ, այսինքն՝ անոր արդիւնքը շատ հաշիւի տակ չեն իյնար՝ պատճառներն անանջըպետ կցորդ ըլլալով անհասին :

Ծնողական սէրը՝ ամէնէն բնականն ու անփաստաբանելին է : Ծնողքը՝ չսիրելու պատճառներ ունեցած ատեն անգամ՝ ստիպուած ես սիրել. չես կրնար չսիրել, վասն զի ծնած օրէդ՝ մասն ես անոնց : Բնական այդ սէրն այնչափ բուռն է՝ որ ատելու եկամուտ պատճառներդ յովս մը չեն կշռեր սիրելու գոյական պատճառին քով : Հայրենի սէրն իմաստուն է. հայրն՝ իբրեւ տէր ընտանեկան տաղաւարին ու փորձ աշխարհի գնացքին՝ խոր լռելեայն եւ խորհրդածութեամբ մը կը սիրէ. չփայփայեր, վասն զի հրամանահա՛ն է. շատ չներեր, վասն զի գիտէ ալ որ ներումն հրաւիրա՛կ է եղծումի : Միայն մեծ հարուածին հանգէպ կիյնայ իր բարձրութեանէն, ու կը պոթկայ իր հայրութեան բովանդակ փայփայանքը վիրահառաջ. « Որդեա՛կ իմ Աբեսողոմ, Աբեսողոմ՝ որդեակ իմ. ո՛ր տայր զմահ իմ փոխանակ քո ⁽¹⁾ » : Մայրենին՝ բոլորովին զգացումն է, փափուկ վսեմը. աւելի մօտ մայր բնութեան եւ աւելի գրգազին : Կոստ

(1) Բ. Թագաւորաց ԺԸ.

նու մինչեւ եղբր գերեզմանին՝ իր զաւակին համար : Անորն է ամէն լուրջ եւ անլուրջ հնարք. իր տգիտութիւններն անգամ հնարագէտ են ու հրաշք կը գործեն : Մայրենի կաթիլ մը արտօսը՝ մահէ կազատէ :

Բարեկամական սէրը՝ եթէ նմաններու մէջ է՝ ճիշդ փոխանակն է բնականին, — ծնողականին. « Նման զնմանն սիրէ » : Ասոր համար հիները կը սահմանեն բարեկամական ու ամուսնական սէրն « իբրեւ պաշտօնեայ Աստուծոյ ՚ի պահպանել գերիտապարգութիւն » : Սօսքս՝ շահու, ընկերական, պատահական սիրելութեանց վրայ չէ. այլ տեւականին՝ որ գիրքի, վայրի, վիճակի նմանութիւններէն կը ծնի ու կը մշտնջենաւորի, եւ մտածուած, չափուած, հասունցած՝ կը կեդրոնանայ հանգոյն էակին վրայ, այնպէս որ մէկուն պակասը միւսինովը կը լենայ, կամ երկուքին պակասն ալ համակերպական զգացումով : Եւ այդ սէրն ալ իր կարգին հրաշք կը գործէ :

Ամուսնական սէրը, սէրերու ամէնէն նիւթացեալն ու փշալիցը՝ որուն թէ չմիջամտեն կեղծիք, անբնական բերումներ, ախտեր, շահու մարմաջ՝ կըլլայ աղբիւր երջանկութեան ու մայր արդասաւորութեան : Սէր-կրօնքը՝ քրիստոնէութիւնն՝ այս հանգամանքով անլուծելի քարոզած է այդ սէրն, ու իբր այնպիսի կը պսակէ. վասն զի բուն սէրը պարզ՝ այսինքն՝ մի է, եւ երկու միակներ անլուծաբար լծուելով միայն կըրնան մշտնջենաւորել զայն : « Եղիցին երկուքեան ՚ի մարմին մի » :

Եթէ ճշմարիտի ու բարիի մը համար բարախեց միանգամ սիրող, ա՛լ մի՛ երկմտիր, մանաւանդ երբ այդ բարախումդ փոխադարձ է, ա՛լ մի՛ հաշուեր : Ընկերական գիրքիդ ու շահու նկատումները ջանա՛հ հեռացունել միտքէդ. հեռացո՛ւր նաեւ բնական միջնորդներէդ՝

այսինքն՝ ծնողքէդ ու ազգականներէդ զատ ամէն միշտ
լատուածիւն : Մի՛ հաւատար հեռաւոր լուրերու , որ
նախանձոտներն ու ամուսնական շուկային բանքերները
կը յօրինեն՝ մանաւանդ քաղաքներու մէջ . ա՛ռ զայն
նախկին սիրովդ , ու երկինքի նուիրագործութեամբ եր-
ջանիկ պիտի ըլլաս :

Քանինե՛ր այսպէս՝ գրեթէ անգիտակցաբար՝ երջանիկ
եղած են անսալով նախկին բերումին . քանինե՛ր՝ չա՛ն-
սալով անոր՝ թշուառացած են , ու գիրկէ գիրկ , սէրէ
հեռ , հնարքէ հնարք անհարազատ դեղերումներով՝ դա-
տապարտուած են իրենց բովանդակ կեանքին մէջ չառ-
նելու բնաւ համը բուն սէրին , ընդաբոյս՝ համն ըն-
տանիքին :

Այսպէս , մեծ զգացումն ունեցողին , այսինքն՝ մեծ
գեղեցկութիւնը պաշտողին համար՝ սէրը կըլլայ վսեմ
պաշտօնեայ մը այդ գեղեցկութեան մէջ երջանկութեամբ
յամելու . վայելելու երկինքի , բարեկամութեան , ամուս-
նական միութեան ու մարդկութեան բարիքը՝ գրեթէ
անջան ու միշտ խաղաղ :

Այսքան առատ ու գիւր է բնութեան կարգը սիրտի
մարդոց համար :

Այսքան լայն են երջանկութեան դուռները սիրող
մարդուն համար :

Այսքան գիւրամատոյց եւ գիւրուսոյց է համագոյից
վսեմ ու խոնարհ սպասարկուն , սէրը :

Գիտնա՛նք այդ վսեմին յարգը :

Թ.

ԱՍՏՂԵՐՈՒՆ ԽՕՍԻՔԸ

«ՄԵՐ խօսքը . — Բաբելոն , Քաղղեայք , Թաղէս ,
Մետոն , Գալիլէոս՝ հին ու նոր աստղաբաշխները ,
որ նայեցան մեզի հաշիւի աչքով , զո՛ւր փորձեցին հաս-
կընալ մեր խօսքը :

Մենք պա՛րզ աչքերու միայն ճիշդ կերեւինք ու
պարզ սիրտերու միայն մեկին կը բարբառինք . անո՛նց
որ կը նկատեն մեզ անգիտակ աչքով :

Պե՛րճ , անմա՛հ , լուսատա՛րր՝ յաւերժ շարժումին
լոյս անիւններն ենք . ոսկի արեւն ու մարգարիտ լուսինը
մեր վարիչները կերեւին , այլ մե՛նք կը վարենք մեծ ժա-
մանակը յաւիտենականութեան տիեզր հրապարակին վրայ :

Կայ ու շարժում նո՛յն է մեր պարունակին մէջ .
անհունը՝ բազմած մեր լուսահարուստ թիկանց վրայ՝ կը
տեւէ անսկզբնաբար , մենք իր մէջ ընկղուղած ու ինք
մեզմով յզփացած զուարճացած , նիւթացած ժպիտներն
ենք իր երկնող ատեանին աննիւթ իմաստութեան :

Գիշերն՝ աղամանդէ աշուիներ՝ կը հսկենք սերմ
ճշմարտութեանց նման մե՛ծ լուծեան , ու համեստօրէն
կաշանանք զուարթուններու սիրտին խորերը . ցերեկը՝
խաղտոտ հարսերու պէս՝ կը գոցենք մեր արտեւանունքն
եւ կը գաղինք՝ իբրեւ թէ չիկանք , որպէս զի արթուն-
ներու աչքն աւելի խորը նկատեն մեր անհորիզոն օթե-
ւանին վսեմութեան :

Թիւ չունինք մենք . մէկէն մինչեւ անհամարելին մեր կայուածն է : Մեր նշանակեալ անկիւնները մեծ ճարտարպետութեան բեւեռներն են . մեր պիրի եւ հատու զիկզակները կը բռնեն հսկայ հաստատութիւնը . մեր շրջանակներուն կեդրոնը կը բռնին զբօսուցիկ յոյսեր ու մեր իմաստուն թերոյթները (lacune)՝ ճակատագիրներու նման՝ կը հրաւիրեն անմուռնջ երկրպագութեան :

Վսեմ անդորրին մէջ արդարութեան համը եւ լուրջ սահմանակալներն ենք՝ ամէնէն հեռուները կոթողած , ամէնէն փոքրի գիմակներն առած : Չարերը՝ անպատիժ չեն կըրնար նայիլ մեր ելեկտրիկ զուարթութեան , ու պատիժ մըն ալ ա՛յն է իրենց՝ որ կը տեսնեն գիտե՛ն մեր անարկու բարի՝ մեծութիւնը , մեր անկաշառ գնացքը . բարիները՝ միա՛յն մեղի նայելով կըրնան կշտանալ անյադ ու անահ . իրենց համար մենք միշտ պսպրղուն զուարթուն լոյս ծաղիկներն ենք գիշեր բուրաստանին :

Մեծ պաշտումը մեղմով է որ կառնէ իր բուն սնունդը . Աստուծոյ եւ մարդուն մէջ ամէնէն մեծ հաստուածներն ենք , ամէնէն անքակ լուսատարր գիւրերը , որոնք կը բազկացունեն մարդկային փիլիսոփայութեան ԱՆՀԱՍԸ : Մեր անլուծանելի սարուածքը՝ մեծ կրօնքի՛ մը արձոյլն է :

Աբրահա՛մ ու նմաննե՛րը միայն կըրցան հասկընալ մեր հոգի նշանակութիւնը , եւ սուրբե՛րը միայն կըրցան թէ կարգալ մեզ ճիշդ ու պարզ :

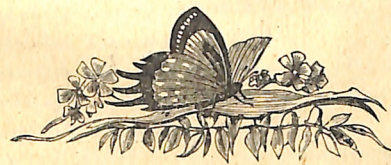
Իբր ամէն լեզուէ՝ մարդիկ ասող կանուանեն մեզ . այլ մեր բո՛ւն անունը Գործ մեծ ու փառք է , որով կըզգեստաւորի երկինքն ու կը կարգացուի Աստուծոյ ստուերը :

Ըստ երեւոյթին անմահ փոքրեր՝ ըստ իրին ամէնէն

յաղթ զանդուածներն ենք՝ ամէնատաճար անհունին միջին սանդղամատներուն վրայ թառած . լուսացեալ ջահ-ջահեալ եկեղեցիներ՝ ինկելու համար արարչութիւնը :

Կայուն կը թուինք գիտուն նայուածքներու , եւ մեր շուրջը կը դառնան կարգ մը գնայուններ՝ նոյն արե՛ւն իսկ . այլ խոր ու խո՛հ նայուածքներ՝ կայո՛ւն թէ գնա-յուն՝ անկշռելի դարպասին մէջ որպէս թէ միշտ ետե-զակալ կայուններ կը համարին մեզի հետ՝ ինչ որ կայ միջոցին մէջ մարմին եւ հոգի :

Եւ իրա՛ւ ալ , շարժուն կամ անշարժ , մենք բո՛ւն եւ անցելի կեանքերն ենք . ու չենք մեռնիր : Մեր առաջին ու վերջին խօսքն է՝ անխօս ստեղծագործու-թեան մը կաթումներուն մէջ՝ կեա՛նք ու միշտ կեանք . անկէ անդին՝ մենք լուռ վսեմներն ենք . ծանօթ ան-ծանօթներ : »

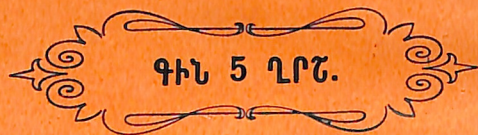
ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ ԶԵՌԱԳԻՐ ՈՒ ՏՊԵԱԼ

	Էջ	Տարի
Ա. — Պուալույի Արուեստ քերթողական եւ Վուլդերի Հենրիական Գլ. Ա. Թարգմ. զրաբառ յանգաւոր, ձեռագիր	80	1877
Բ. — Տաղեւս, քերթուած եւ Թարգմանուած՝ զրաբառ եւ աշխարհաբառ, ձեռագիր	250	74-98
Գ. — Հ Փոսկոլեայ եւ Ի. Պինդեմոնտի Գերեզմանա կան Տաղք զրաբառ յանգաւոր, Թարգմ. տպեալ .	48	1881
Դ. — Աւիստոէլի Յաղագս աշխարհի (անվաւեր), Թարգմ. զրաբառ, ձեռագիր	45	1882
Ե. — Ծաղկաւաղ նոր եւ մանաւանդ ճին մատենա- գիրներէ, ձեռագիր	150	1884
Զ. — Թումաս Քաւլայի Դիւցակրօնութեան Երկ- րորդը, աշխարհ. Թարգմ. ձեռագիր	100	1892
Է. — Մոնդէսիէօ Մեծութիւն եւ Նուազում Հոռմա- յեցոց, Թարգմ. զրաբառ, ձեռագիր	300	1892
Ը. — Պինդարոսի երեք խոփեանք, Թարգմ. զրաբառ յանգաւոր, ձեռագիր	25	1892
Թ. — Վեպերի Հին ազգաց պատմութիւն, Թարգմ. աշ- խարհաբառ, ձեռագիր	150	1892
Ժ. — Փիլիսոփայական խօսքեր, աշխարհ. ձեռագիր	200	1893
ԺԱ. — Հ. Սքէնսըր Կենցաղ կամ Դաստիարակութիւն, աշխարհաբառ, տպեալ	280	1894
ԺԲ. — Է. Ռընան Սեմական ժողովուրդը հանդէպ քա- ղաքակրթութեան պատմութեան, Թարգմ. աշ- խարհաբառ, ձեռագիր	4025	1893
ԺԳ. — Պուստալիս Բուսակերութեան վրայ գրք. եւ մխիթարագիր իր կնոջը, աշխարհ. Թրգմ. ձեռագիր	40	1894
ԺԴ. — Ի. Թէն Պատմ. Անգլիական գրականութեան, Թարգմ. աշխարհաբառ, ձեռագիր	500	95-96
ԺԵ. — Ժանէի պատմ. փիլիսոփայութեան, աշխարհ. Թարգմ. ընդ Գեր. Եղիշ. Եպսկ. Դուրեան, ձեռագիր .	120	1896

ԺԶ. — Եղանագիտական Հոգեվարի դարձաններ, Թրգմ. աշխարհարառ Անգղիերէնէ, ձեռագիր	120	1896
ԺԷ. — Սկզբունք քաղաքական իրաւունքի, Թարգմ. աշ- խարհարառ Ֆրանսերէնէ, ձեռագիր	350	1896
ԺԸ. — Էս. Պըրքի Թուղթը ֆրանսական մեծ յեղումին վրայ, Թարգմ. աշխարհարառ, ձեռագիր	125	1896
ԺԹ. — Հոգեկանութիւն եւ Նյութականութիւն աշ- խարհարառ, ձեռագիր	30	1897
Խ. — Խ. Պ. Մխաթեանի վրայ կենսագրական, աշ- խարհարառ, տպեալ ի Մասիս	100	1898
ԽԱ. — Սասաւ կամ Մտային հիւանդութեանց վրայ, աշ- խարհարառ, ձեռագիր	250	1893
ԽԲ. — Իմ աչքովս Պոլիսի հիւանդանոցները, աշխար- հարառ, ձեռագիր	200	1898
ԽԳ. — Վեց ամիս յԱղեքսանդրիա, աշխարհ. ձեռագիր	150	1897
ԽԴ. — Հին օրեր եւ Յովհաննէս Պրուսացի Տէրոյնցը կամ Տոհմային պատմութիւն Թուրքահայոց 1801էն մինչեւ 1888, ձեռագիր	350	1898
ԽԵ. — Բանասիրականք. Բանաքննական, Նկարա- գրական ու Առանին գրուածներ աշխարհարառ, ձեռագիր (ոմանք տպեալ յօրագիրս)	400	1900
ԽԶ. — Ալէլուիա, Իմաստասիրական խննեակ, տպեալ	58	1900

8 per 104

معارف عمومی نظارت جلیله سنك ۲۶ رجب ۳۱۶ و تشرین ثانی
۳۱۴ تاریخچه و ۲۲۶ نوسرولی رخصتنامه سیله طبع اولمقدور

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0108825

